

KUSTBON

NR 3
SEPTEMBER 1993
ÅRGÅNG 50

FÖRBINDESELÄNK FÖR ESTLANDS SVENSKAR

*Anders Zorn
i Kungliga Svenska
Segel Sällskapets
(KSSS) uniform.
Foto ur Zornsamlingarna
i Mora.
Fotografen okänd.*

FÖRBINDELSELÄNK FÖR ESTLANDS SVENSKAR

Utgiven av kulturföreningen
SVENSKA ODLINGENS VÄNNER

Ansvarig utgivare: Sven Salin

Redaktör: Thomas Lorentz

Biträdande redaktör: Agneta Klitter

Kustbons redaktion och SOV:s expedition:
Vikingagatan 25, 1/2 tr ned, 113 42 Stockholm
Öppettider: måndag – torsdag 9.00–14.00
(stängt i juli)

Tel: 08-32 48 78 Fax: 08-33 05 42

1993 utkommer Kustbon med 4 nummer.

Prenumerationspris: 220 kr helår

Kustbons och SOV:s postgiro 35 13 11-6

Annonspriser:

1/1-sida 1.250:–, 1/2-sida (170×128 mm) 700:–,
2 sp×84 mm 425:–, 1 sp×84 mm 250:–, dödsannonser 220:–

Produktion: Nordreklam/Masterprint

INNEHÅLL

- 2 Ledare av *Thomas Lorentz*
- 4 Tillbakablick på Nargö skola, lärare och målmän. Tredje delen av *Erik Schmidt*
- 8 När Zorn, Engström och Gallén seglade till Estland 1905 av *Albert Engström*
- 15 För 50 år sedan av *Hugo Mickelin*
- 16 Hemresan av *Ingeborg Andersen*
- 18 Till minne av de för Estland fallna av *Leif Carlsson*
- 19 Svenskbysidan
Redaktör *Jörgen Hedman*
- 20 Skildring från en resa i juni till Gammal Svenskby. Del 1 av *Takneanschas Oskar (Utas)*
- 22 Flykten över Finska viken av *Catharina Nee*
- 24 Referat från sångfestivalen i Hapsal av *Herbert Stahl*
- 26 Hugo Mickelin 80 år av *Sven Salin*
- 27 Notiser och meddelanden
- 29 Familjenytt

Brev från en far till hans son

Av *Thomas Lorentz*

Det stora uppbrottet från Runö skedde 4 augusti 1944, då m/s Juhan ankrade upp och tog ombord de ännu kvarvarande runöborna, däribland mig själv och min familj. En del hade redan tidigare gett sig iväg med egna båtar, bland dem mina föräldrar Henrik och Elisabeth Lorentz och min bror Johannes med familj. System Lovisa hade tillsammans med sina barn lämnat ön redan hösten 1943 och systemen Aina var kvar i Tyskland, där hon tagit tjänst.

Det första av nedanstående brev skrev min far, som då befann sig på det estlandssvenska uppsamlingslägret Mo gård i Doverstorp. Själv var jag vid den tidpunkten ännu kvar i Stockholm, men hade just erhållit en tjänst vid nämnda läger. När det andra brevet skrevs var jag alltså i Doverstorp, medan föräldrarna nyligen fått plats på Lindö herrgård i Vallentuna, far som gårdskarl och mor som "allt i allo" i kök och barnkammare.

Förutom mig själv (smeknamn Toto), nämns i breven mina syskon Lovisa (Visa), Johannes (Janna) och Aina (Aino). De förklaringar som står inom parentes är gjorda av mig.

Doverstorp den 30 augusti 1944

Kära Toto

Tusenden hjärtliga hälsningar från både mig och mamma. Jag längtar att få träffa barnen, flickorna såg jag på Johannesskolan, men Eskil har jag ej sett sen vi voro hemma. Undrar hur ni har det med dem.

Gamla Ullisgård (Isak Ullisgård från Ullisgården på Runö) hade ej hittat sin en klädsäck och måste lämna den kvar på Johannesskolan. Nu hade någon sett den, och nu ber de att du skulle försöka få tag i den och skicka den hit, så var snäll och sköt om att de får sin säck.

Har du träffat dina vänner? Har du träffat professor Lindberg? (Oskar Lindberg var min "fadder" när jag 1935-36 gick som privatist på Musikaliska Akademien.) Här är våra förmän de snällaste människor man kan tänka sig. Nu önskar de att vi skulle skriva Runös historia under den röda tiden och jag tänker att du och Janna kunde göra det. Du kan ju språket bättre än jag, och dessutom kan ni båda bättre komma ihåg mera, så varen snälla och gören det.

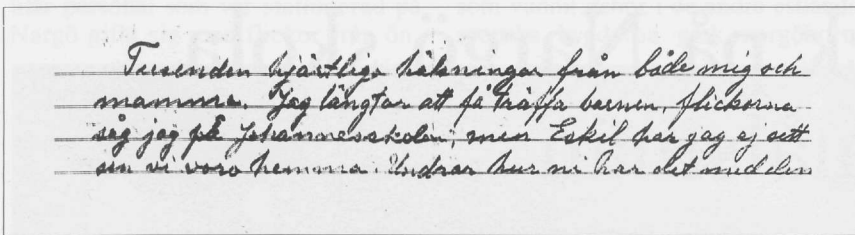
Vi äro med mamma nästa söndag bjudna hos kyrkoherdens i Risinge. Prästgården är 5 kilometer härifrån. Vi ha träffat kyrkoherdens tre gånger förr. Sista lördags hade han här gudstjänst kl 6, då måste han köra med sin bil till Finspong med Ekeblads, som kom ned med en flicka. (Emil och Ingrid Ekeblads dotter Gunhild var en av de första runöbor som föddes utanför hemön.)

Vi fick i dag brev av Visa, när du träffar henne så tacka henne för brevet. Hon skrev att ni voro bjudna hos Dr. Ylanders, träffar du honom så hälsa honom från oss.

Elisabeth och Henrik Lorentz tillsammans med kyrkoherde Enoch Ramsten på altanen till Risinge prästgård. Enligt prästparets gästbok var dagen den 14 september 1944, uppger dottern Eva Stahre. Foto: Kyrkoherdefruen Ellen Ramsten.

Nedan: Runöbonden och klockaren Henrik Lorentz (1884-1955) var en ivrig brevskrivare. Här ses början av det första av de här publicerade breven – kanske hans allra första efter ankomsten till Sverige – i faksimile.

Här går mässlingen, så vi undra hur det går med Per och Anna-Lisa (Janas barn) men än så är de friska.

Vi har arbete var enda dag. Var dag bytes om så att ej ett arbetslag får göra samma arbete beständigt. En dag brytes stubbar, en annan köres grus, en annan åter gräves för vattenledningar o. s. v.

Nu min kära Toto har jag ej något att tala om, och slutar därför med de hjärtligaste hälsningar. Var snäll och försök att göra som jag bad dig om.

Din dig alltid älskande far H. Lorentz

Lindö gård den 3 november 1944

Kära min Toto!

Jag får be dig vara snäll och gå hos Gerestad (chefen för arbetsförmedlingen inom lägret) och fråga honom om vi verkligen hade någon nödfallsvisering, han har skrivit samtidigt med våra pass att omedelbart skicka nödfallsviseringen tillbaka. De papper som vi hade med oss lämnade jag åt fru Rinman (Rinmans var ägare till Lindö gård), hon säger att hon skickade dem till landsfiskalen, jag lät Ingeniör Rinman ringa till landsfiskalen, han har svarat att

han inga papper har fått och nu vet jag ingen råd hur det skall bli. Du får taga reda på om det är nödvändigt att få dem tillbaka, så skriv med detsamma till mig, så får jag gå hos polisen i Vallentuna och ta reda på om han ej alls har fått några papper. Du såg ju själv mina papper sista kvällen då jag var hos dig. Som sagt skriv med detsamma!

Har du skrivit till fru Rinman och tackat för äpplen? Ni har väl fått dem? Jag har ej hört att de fått något brev från dig. Om du har glömt det, så gör det med detsamma!

Jag har nu alla dagar arbetat i trädgården och grävt i jordgubbslandet, och jag har många dagar än att gräva. I dag regnar det så att jag ej kan gå ut utan på förmiddagen sorterar jag potatis, och nu på em. tänker jag ej gå ut.

Sista måndags var jag och träffade Dr. Lienhardt beträffande Aino, han lovade göra sitt bästa för att få henne över hit. Han påstod att Runö hade lämnats i sitt gamla skick, han hade träffat en polis från Arensburg som hade varit till Runö, endast radio hade förstörts, och båtarna hade blivit förda till Sörel för övertransportering till Kurland.

Var snäll och påminn Högländer (lägerchefen) om att han skickar Runöalbumet, och i fall han ej behöver Dr. Kleins bok även denna till mig.

Vad jag saknar er och barnen, så när jag ensam arbetar i trädgården jag jämt måste gråta. Vad jag känner för dig Toto, du mitt kära älskade barn. När jag tänker på dina musikstunder där hemma, så är det alltid så tungt. Här finns ej ett enda musikinstrument, ej en enda koral få vi höra. Till Vallentuna kyrka är det 5 km. så det är rätt långt att varje söndag gå dit. Två gånger har jag varit i den. Nästa söndag fara vi till Engelbrekts kyrka, få se om vi träffa professor Lindberg.

Nu hälsar jag alla mina vänner genom dig och vare du själv och Stina och barnen hälsade från eder tillgivne Gardan [far- eller morfar] H. Lorentz

ESTLANDSSVENSKARNAS TRADITIONELLA

Kyrkodag

FIRAS LÖRDAGEN DEN 30 OKTOBER KL 13.00

i Immanuelskyrkan, Kungstensgatan 17, Stockholm (T-bana Rådmanngatan)

Vid årets kyrkodag ägnar vi särskild uppmärksamhet åt väckelserörelsen och den frikyrkliga verksamheten i Estlands svenskbygder. Vi sjunger gamla väckelsesånger.

Vid gudstjänsten medverkar bl.a Elisabeth Westerberg, Ellen Lindström och sångare från Nynäshamns Baptistförsamling, pastor Margus Einlo från Rälby Baptistförsamling (Ormsö), Gunnar Nyman och Thomas Lorentz (sång) m.fl.

Efter gudstjänsten finns möjlighet till trivsamt samvaro och kaffe med dopp på kyrktorget. Det finns också tillfälle att berätta minnen från väckelserörelsen och sjunga väckelsesånger. Vi kommer även att ge glimtar från den nya utvecklingen i Estlands svenskbygder.

Hjärtligt välkommen! STYRELSEN FÖR SVENSKA ODLINGENS VÄNNER

Nargö skolhus i förfallett skick efter I Världskriget.
Foto: Ester Bergsten 1921.
(Dotter till lärarmissionären
Petrus Bergsten).

Tillbakablick på Nargö skola, lärare och målsmän

TREDJE DELEN:

Lärarna från Rickul, Vormsö, Korkis och Nargö. Mellankrigstiden och slutet av Erik Schmidt

När nargöborna år 1919 fick återvända till sin ö fann de, att nära en tredjedel av boningshusen hade jämnats med marken, och att deras skola hade fått tjänstgöra som slakthus. Alla fönster och dörrar saknades, mellanväggarna hade rivits, ugnen var sönder och taket var i ett bedrövt skick.

de medel att iståndsätta skolan, samt att undervisningen tills vidare fick försiggå i någon av gårdarna tills Nargö kommun själv fann medel att reparera skolhuset.

Från 1873 till 1934 hade Nargö skola varit 3-klassig. Alla barn som avslutat 3 klasser, undervisades dessutom en vinter i den sk "endagsskolan" eller "efterskolan" som hölls en dag per vecka.

År 1920 tog undervisningen sin början i ett hus i Lillängen med nargölot-sen Arthur Ambrosen som lärare, och då öppnades skolans fjärde klass. Hans efterföljare var Erik Thomsson vilken i likhet med Nicolaus Blee var född i Höbring i Rickul kommun. Thomsson stannade från 1920 till 1923 och flyttade därefter till Amerika. Nästa lärare under tiden 1923 - 1926 blev Hans Vesterblom från Vormsö. Martha Gottkampf, även hon från Höbring undervisade under åren 1926 - 1929, då den femte klassen öppnades år 1928. Hon efterträddes av Alexander Samberg från Korkis 1930.

På hösten 1925 var man klar med reparationerna och den gamla skollokalen togs i bruk på nytt. Man hade fått ihop nödvändiga penningmedel genom lotterier, insamlingar och privata do-

Man vände sig då till Svenska Minoritets-Sekretariatet för att få hjälp med att sätta i stånd lokalerna. Sekretariatet lät saken gå vidare till Undervisningsministeriet och kompletterade från sin sida anhållan med uppgiften om att Nargö kommun år 1914 upptogs i Harku kommun på fastlandet, samt att den ryska regeringen i samband därmed som kompensation utbetalat en större penningssumma, som då inkasserades av Harku kommun. Eftersom iståndsättandet av skolan var en angelägenhet som rörde kommunen, borde Harku kommunförvaltning se till att skolan reparerades!

Skrivelsen försågs med en handskrivnen påminnelse om att undersöka hur stort det utbetalade beloppet var, och hur mycket som fanns kvar av pengarna. Och därvid blev det. . .

Den 9 september 1919 svarade Länsstyrelsen, att man för tillfället sakna-

Läraren Erik Thomsson.
Foto: Ester Bergsten 1921.

nationer. Esterna på ön lär då ha velat få del i skolan, men fick avslag med motiveringen att den tillhörde SOV och sålunda var privatägd. En avdelning av SOV hade samma år grundats på Nargö.

Hur förhöll det sig i verkligheten? Kunde SOV verkligen äga Nargö skola? Enligt tomtregistret från 1938, *MAAÜKSUSTE NIMEKIRI*, ägdes tomten där skolhuset stod (Nr. A-13, yta 9,250 ha) av kommunförvaltningen.

I ett brev från 1928 beklagar sig Martha Gottkampf över nargöbornas ringa intresse för föreningsarbete. Till ett SOV-möte hade endast tre personer infunnit sig!!! Många lär sommaren 1926 ha anmält sig som SOV-medlemmar endast "för att prosten inte skulle bli arg..."

Efter krigsslutet hade några estniska familjer flyttat till Nargö och bosatt sig i de hus, vars tidigare ägare inte återvänt. De var bördiga framförallt från Wrangelsholm, men också från orter på fastlandet. Det hände också, att militär personal som var stationerad på Nargö gifte sig med flickor från ön.

Det var angeläget att dessa icke svenskspråkiga barn bereddes tillfälle att gå i skola och så fick Nargö svenska folkskola år 1925 en estnisk avdelning som fick disponera klassrummet på eftermiddagarna.

Den första estniska läraren var fröken Leida Kodaniburg, 1925. Sedan följde fru Mary Saaberg 1927-1930, herrarna Kuljus 1931, Aljas 1932, och slutligen fröken Mikk 1933-1940. När kommunens sekretariat och postkontoret flyttat in i det år 1937 färdigbyggda nya kommunalhuset, fick den estniska skolan eget klassrum i det gamla skolhuset.

I den svenska skolan efterträddes Alexander Samberg år 1931 av Anders Appelblom från Vormsö. Denne gifte sig med nargöflickan Martha Holm, som utexaminerades som lärarinna år 1937 och sålunda blev den första infödda lärarinnan med kompetens.

Ingen av mellankrigstidens lärare gjorde något bestående intryck. De strömningar av medveten svenskhet som vunnit gehör i de andra estlands-svenska bygderna gick nargöborna

spårlöst förbi. Man hade funnit sin *modus vivendi* i tvåspråkigheten. Även om de ursprungliga nargöborna ansåg sig stå över senare tiders invandrare var man mycket noga med att inte låta detta komma i dagen. Man hade ingen känsla av att tillhöra en minoritet, utan hade fastmer en känsla av att vara privilegierade i sin egenart. Följaktligen förekom inga funderingar på mindervärdighet eller diskrimination – tvärtom, man var angelägen om att vidmakthålla den åstadkomna balansen. Alla försök från lärarnas sida att rubba denna tvåspråkighet genom att beivra någon form av ökad "svenskhet" var därför dömda att misslyckas.

Å andra sidan var man heller inte medveten om, att denna tvåspråkighet kunde komma att utsättas för tryck från motsatt håll, så att den svenska delen kom i farozonen. Så skedde emellertid år 1939, när den nära 70-åriga svenska folkskolan på Nargö av myndigheterna förklarades vara en estnisk skola.

I ett brev daterat den 9 januari 1940 vände sig Nicolaus Blee's i egenskap av sekreterare för den svenska minoriteten till Statens Propagandabyrå och framhöll svårigheterna att vidmakthålla den svenskspråkiga undervisningen. För att undervisning på svenska skulle kunna ske, krävdes minst 15 elever. Nargö folkskola hade 14 svenska och 4 estniska elever, och ansågs därför inte uppfylla kraven. Resultatet blev, att man för de 4 estniska eleverna utbetalade full lärarlön, medan de 14 svenska

Mary Saaberg
och Martha Gottkampf.

Elever framför Schmidts veranda.
Fr. v. Gerda och Ingrid Berg;
Elmeri (?) och Rita Rosen; Erika Freiberg.
Foto: Ester Bergsten 1921.

Skolbarn 1930. Lärarna Samberg och Saaberg i mitten.

eleverna av staten erhöll endast 20 kronor per månad som bidrag till undervisning i modersmål och religionskunskap under sammanlagt 7 veckotimmar!!! För att undervisning på svenska skulle kunna ske även i andra ämnen, hade undervisningsministeriet gett sitt bifall under förutsättning, att nödvändiga summor stod till buds – så som fallet var under föregående läsår, då undervisning på svenska godkändes i ytterligare 5 ämnen. Man hade på Nargö löst lärarfrågan, men kunde inte avlöna läraren, då staten endast bidrog med 20 kr/mån. Bles slutade sitt brev med en anhållan om utbetalning av ett engångsbelopp av 300 kr utöver det redan utlovade bidraget av 20 kr/mån.

Den 23 januari kom svaret från inrikesministeriet. Man godkände ingen ytterligare utbetalning då man var i avsaknad av motsvarande kredit!!! Må detta kvarstå som ett historiskt exempel på, att den estniska regeringens minoritetspolitik inte var på långt när så liberal och framstegsvänlig som man har velat och vill göra gällande. Man tycker nog, att den estniska regeringen år 1940, då Sovjet i form av sina militärbaser hade fått fotfäste på estniskt territorium, skulle ha viktigare saker i sinnet än att trakassera en liten byskola.

Allmänheten på Nargö fick emellertid ingen kännedom om den hotande faran, eftersom de inom kort drabbades av en ännu större katastrof: evakueringen från sina hem inom 10 dagar i juli samma år. . . Det blev ytterligare

ett avbrott i undervisningen under den ryska ockupationen 1940/41.

När nargöborna under den påföljande tyska ockupationen fick tillstånd att återvända till sin ö, möttes de av samma ödeläggelse som de äldre hade upplevt under första världskriget. Många hus var rivna, andra hade skövlats, några hade tysk militär lagt beslag på. Smutsen var iögonenfallande överallt!

Den sällsynt stränga vintern gjorde att barnens skolgång helt kom i skuggan av andra, livsviktiga problem. Men nästa höst, när man i någon mån hade hunnit med att etablera sig, dök frågan om undervisningen upp på nytt. Det gick inte an att ha barnen hemma under ytterligare ett skolår – men var få tag på en lämplig lärare?

Så kom det sig, att jag, som pga de ovan beskrivna omständigheterna missat ett läsår vid Svenska Gymnasiet i Hapsal, och till råga på eländet hade misslyckats med att under sommarmånaderna läsa in hela årskursen, strax efter hemkomsten från lärdomsstaden fick besök av kommunaläldsten Leander Rosen, som helt lugnt erbjöd mig lärartjänsten på hemön. Jag hade nysst fyllt 17 år och var övertygad om att min ringa ålder plus all avsaknad av kompetens skulle göra mig helt otänkbar för den prestigefyllda posten. I min enfald följde jag med Leander till skolstyrelsen i Reval, och innan jag hunnit fatta vad som hänt, hade fällan slagit igen! Den vänlige, rundlagde folkskoleinspektören log och frågade var jag hade hållit hus så länge – skolan skul-

le ju ha börjat för längesedan! Jag satt ordentligt fast och kunde inte göra annat än ta skeden i vacker hand. Och på det sättet blev jag skollärare på Holman.

Det gamla skolhuset hade denna gång inte använts som slakthus, men var trots detta i ett erbarmligt skick. Skolan flyttade in i det relativt oskadade nya kommunalhuset. Vi samlade ihop bord och stolar som ryssarna hade lämnat kvar, läromaterial hade kommit med en hjälpsändning från Svenska Röda Korset, och så satte vi i gång. De äldsta eleverna var i 15-årsåldern, så vi var i stort sett jämgamla. Men det gick bra ändå!

De omkring 20 eleverna var fördelade på 5 klasser. 10 av eleverna hade en estnisk förälder, som i 6 fall var fadern. Det är anmärkningsvärt, att barnen i dessa blandäktenskap, där endast ena parten var svensktalande, trots detta hade blivit tvåspråkiga! Tydligt hade svenskan på Nargö – trots närheten till Reval – mycket tack vare skolan, ändå fått ett ordentligt fotfäste.

Jag har inget minne av hur mycket jag uppbar i lön – om ens något. Pengarna hade just inget värde på den tiden, då det inte fanns något att köpa för dem. Vad som emellertid var värdefullt var ett intyg från skolöverstyrelsen som räddade mig från att inkallas till tyskarnas *Arbeitsdienst*, *Waffen SS* eller Estniska Legionen.

Men detta var endast en tillfällig respit. Efter Stalingrads fall hade de flesta klart för sig åt vilket håll det lutade,

Skolbarn 1932. Lärarna Anders och Marta Appelblom samt Aljas i mitten. Erik Schmidt tvåa fr. v. i översta raden.

och vi bestämde oss för att fly när förhållandena blev gynnsamma under hösten. Vår flyktbåt blev färdig lagom till min födelsedag i augusti, efter att under ett år i hemlighet ha byggts på ett av tyska militären övertaget varv.

På kvällen den 19 oktober 1943, när höstmörkret sänkte sig och månen var i nedan och vinden hade vänt och blivit ostlig, satt jag upp en liten lapp på skolans dörr där det stod:

VI HAR ÅKT TILL
FASTLANDET EFTER POTATIS
INGEN SKOLA I DAG

Några timmar senare, när vi lastat in våra förnödenheter i båten, styrde vi i nattmörkret ut ur Bis Hamnen och satte kurs mot Sverige. Fyrtio timmar senare landade vi bland de svenska ytter-skären. Detta var början till det sista uppbrottet. Strax därpå hade den ena familjen efter den andra lastat in sina ägodelar i båtarna för att för alltid lämna sina fäders ö och styra ut mot ett ovisst öde i Finland eller Sverige.

Den lilla byskolan hade under tiden 1874-1914 haft i medeltal 30 elever, under 70 år hade den bibringat de flesta nargöbor all den bokliga kunskap de någonsin skulle komma att tillgodogöra sig. Nu stod den kvar, tom och övergiven som alla husen i byn, med öppna dörrar som stod och slog i vinden, med mörka fönster, där inget vänligt ljuskens längre blinkade i vinternatten. Förfallet som det var, hörde det gamla skolhuset säkert till de första som under de nya maktthavarna gick det för

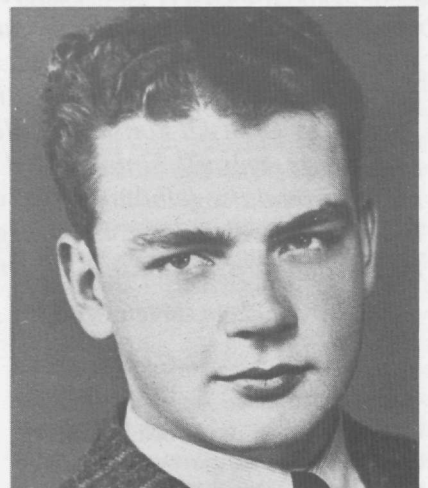

Fröken Mikk.

alla byggnader på Nargö gemensamma ödet till mötes: att förse dem med bränsle, som var för lata att själva hugga ved i skogen.

I år är det femtio år sedan byskolan på Nargö för alltid slutade sin verksamhet. Under denna tid har jag under 35 år haft mitt hem på en av de vackraste öarna i Medelhavet. Jag har dessutom besökt de flesta sevärda platserna på vår jord, och förlorat en dag i mitt liv, då jag på en jordenruntfärd korsade datumlinjen från fel håll.

Fastän jag endast bodde på Nargö i 18 år, dras tankarna ofta till barndoms-hemmet, till den milsvida utsikten från lotsstegen som var rest mot en av de höga tallarna vid grinden. Till hamnviken, "Bis hamnen"; till kälk- och skidbackarna i Peter Den Stores stjärnformiga jordskans "Vallbärgena" — och till den gamla, tjärpappsklädda

Erik Schmidt efter ankomsten till Sverige 1943.

skolan snett över vägen, där jag fick mina första lärospån . . .

Det skulle dröja 50 år från det att vi i skydd av nattmörkret smög oss i väg från Nargö, tills jag på nytt fick återse de kära platserna. Men aldrig hade jag kunnat drömma om, att återseendet av min barndoms ö skulle kunna ske under sådana former: som estnische presidentens gäst, med trumpetfanfarer och hedersvakt i stram givakt på bryggan. De två furorna som stått vid vår grind sedan urminnes tider förklarades av presidenten vara naturminnesmärken. Denna minnesvärda dag var den 29:e maj 1993. Och när han sedan på vår skövlade kyrkogård märkbart rörd nedlade ett fång vita blommor på mina farföräldrars grav, upplevde jag detta som en hyllning till allas våra förfäder, som en gång i tiden där förts till den sista vilan . . .

När Zorn, Engström och Gallén seglade till Estland

I sin serie "Skrifter" har Albert Engström utgett en speciell skrift om Anders Zorn, ur vilken vi har hämtat berättelsen om ovan rubricerade seglats till Estland. Innan berättelsen tar sin början bör nämnas, att Zorn och Engström år 1905 valts till hedersledamöter i Finska konstnärsgillet. För att tacka för utmärkelsen seglade de över till Finland med Zorns kutter Mejt, en av dåtidens mest berömda segelbåtar. Efter vederbörligt firande i Helsingfors beslöt Zorn och Engström att segla vidare till den estniska kusten, nu tillsammans med Axel Gallén, den finske målaren.

Sedan vi besett Borgå och Runebergsminnena där samt gjort en tyst honnör vid Eugen Schaumans grav satte vi kurs på Reval sedan vi gjort en liten tur inåt Finska viken i det vackra lockande vädret.

Den 27 juli på kvällen 1905 slängde vi kroken i jakthamnen — det står i mina anteckningar. Det skulle bli kappsegling utanför Reval och hamnen var överfylld av segelbåtar. Zorns insegling till ankarplatsen vid klubbhuset var ett litet mästerstycke och beundrades högljutt och med handklappningar av de estniska jaktmännen, som välvilligt beredde oss plats sedan en grovhuggare till hamnuppsyningsman på översittaraktigt sätt sökt göra det så krångligt som möjligt för oss. Men han återkallades på sitt eget språk och sitt egna maner till ordningen och den vackra Mejt låg slutligen efter förtjänst. Hon var ädlingen bland båtarna i hamnen, putsad, ren och fin med oklanderliga segel och jag kan försäkra att vi och gastarna icke heller gjorde oss illa. Ty vad snygghet beträffar klickade det betänkligt hos våra vär-

dar. Men vi voro ju i Ryssland och förvånade oss ej.

Det var verkligen belärande att i Zorns sällskap studera den gamla staden med dess åldriga kyrkor, dess Schwarzhaupterhaus, dess pittoreska gränder, gårdar och underliga prång. Det var de svenska minnena som mest tilltalade honom. Men han förde oss också ut till Katharinenthal för att beskåda Peter den stores lilla hus och kasta en blick in i hans sängkammare, där tsaren sov med sina kvinnor och sina tre adjutanter.

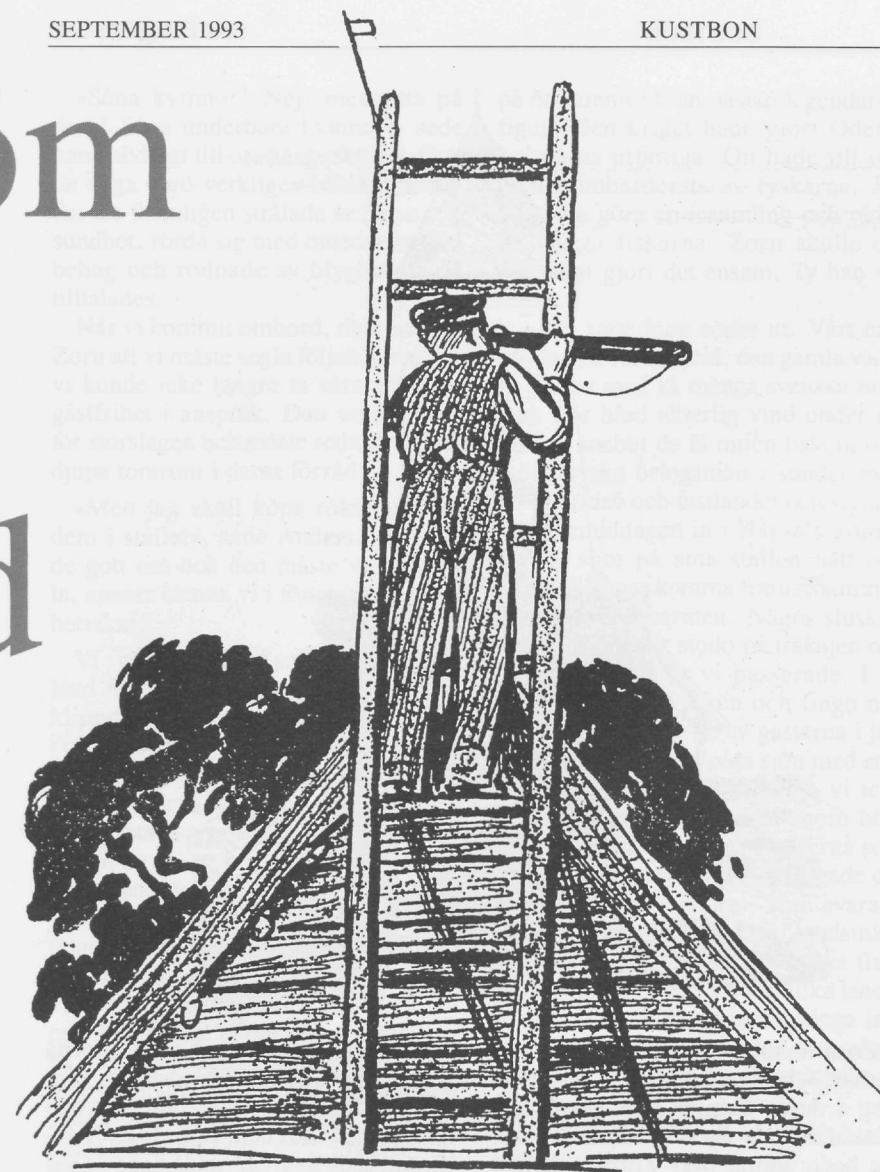
På tre dagar gjorde vi Reval och efter förhållandena ganska grundligt, åto rödkålssoppa och ryska gurkor, drucko stäppgräsvodka till kaviaren men vågade oss ej på champagnen, då Zorn hade bättre ombord. Han hade ovanligt lätt att reda upp de saker han föresatt sig. Jag minns att vi en gång på måfå klättrade upp i ett medeltidshus ända till vinden. Huset var nämligen högst ovanligt och verkade åldrigare än något annat i staden. Vi kommo in i en familj, där endast husmodern kunde li-

tet tyska. Efter några minuter voro vi bänkade där och husfadern skickades att köpa bier och Rigabalsam, en dryck som vi nu smakade för första gången och med blandade känslor. När vi nedtågade följda av värdfolkets glada avskedsrop och nickningar hade vi tack vare Zorns konversation fått en god inblick i Revalförhållanden och hur man har det i en enkel arbetarfamilj där.

Naturligtvis bestego vi Slotsberget, där Lindanissa, esternas gamla fästning, en gång stod och där dannebrogen föll ned från himmeln. Jag gjorde en teckning av Zorn viftande med dannebrogen. Jag kommer icke riktigt ihåg om han ännu ägde den som dekoration.

Från Reval seglade vi med Odensholm, den lilla svenska ön mittemot Hangö, som mål. Just då det var tid att äta middag, närmade vi oss Baltischport, den lilla staden vars hamn sällan fryser, huvudorten för strömmingsfisket i Finska viken. Gallén föreslog att vi skulle segla in i den lilla hamnen för att få äta i lugn och ro. Sjön gick tämligen hög. Sagt och gjort.

Vi hade icke legat där många minuter

PÅ UTKIK

förrän tre sluskigt klädda karlar uppenbarade sig och sade något på estniska. Gallén översatte: »Det är tullen, som vill ombord.»

»Skulle sådana där sluskar få trampa min fina Mejts fina däck!» sade Zorn. »Aldrig i livet! För övrigt har någon tullvaktmästare aldrig varit ombord här. Mejt är inte van vid sådana herrar. Och jag smugglar inte, säg dem det!»

Gallén förkunnade detta för de smutsiga publikanerna, vilka började tala högt och slå ut med armarna. De sågo riktigt farliga ut.

»De säger att de måste gå ombord», sade Gallén.

»Kommer aldrig i fråga. Duka fram middagen!» ropade Zorn till gastarna. Dessa började duka och Zorn tände en ny cigarrett. Gallén klättrade i land och närmade sig de ruskiga individerna för att förklara, vem Zorn var och vad Mejt var för en båt. Vi hade ju legat i Reval tre dagar utan att tullen gjort oss den äran.

»Stå inte och resonera med de där utan kom ombord. Jag är hungrig», ropade Zorn.

Gallén kom och de tre drogo sig knorrande upp emot staden, som låg ett gott stycke från hamnen.

»Få se hur det här går. Ester kunna bli ganska otrevliga. Och garnisonen i stan är rysk. Den kan bli ännu otrevligare. För resten äro de ju i sin goda rätt!»

Zorn hade emellertid satt sin envisaste sida till och då var han orubblig.

Vi åto, men både Gallén och jag ansåg att vi borde skynda och hissa på.

»Vi ska dricka kaffe i lugn och ro!» förklarade Zorn.

Vi föllo förbi ett grund, som annars skulle ha skaffat oss nattarbete, och voro räddade. Zorn sade småskrattande att våra farhågor varit något förhastade. Men just då vi hissade segel och för den svaga vinden i lä under land började röra oss mot det smala hamnutloppet, ropade en av gastarna: »Nu kommer di!»

Och mycket riktigt! Långt uppe i land närmade sig en liten trupp soldater med gevär och påskruvade bajonetter i språngmarsch. I samma ögonblick vi rundade piren för att gå till sjöss hunno de ned till hamnkajen, skreko och gestikulerade, vinkade och knöto nävarna

omvartannat. Men utanför piren stod vinden bättre, seglen fylldes och vi sköto allt bättre och bättre fart.

»Underligt att de inte skjuter», sade Gallén. »Här skulle de kunna göra vad som helst med oss. Vi skulle försvinna spårlöst, om de ville. Tur för oss att det var hyggligt folk. Det här får vi inte göra om, Anders», tillade han. »Du glömmar att vi lever i verkligt oroliga tider. Och här i Estland jäser det för tillfället värre än på andra ställen!»

»Inga smutsiga tullsluskar ombord på min fina Mejt!» sade Anders trankilt. »Låt dom gärna skjuta. Jag har bössa ombord och kan sköta den, eller hur, Albert?»

Jo, jag måste ju medge det efter de två prov på hans skjutskicklighet jag sett utanför Grisslehamn.

På eftermiddagen fingo vi Odensholm i sikte.

Vi började studera det ryska sjökorsettet för att lära oss landningsmöjligheterna. Det skymde redan och under långa timmar av stiltje hade vi sett den lilla öns kapell och fyrorn hägra. Nu kom kvällsbrisen och gav oss litet fart. Det skulle finnas en hamn, men var? Plötsligt gulnade vattnet och vi urskilde tydligt bottenstenar och vaggande tångruskor. Vi beredde oss på en liten grundstötning, då vi upptäckte en fiskarbåt på väg ut till havs. Vi hissade lotsflaggan. Grund syntes överallt omkring oss. Vi försökte gå till havs igen samma väg vi kommit. Då vände fiskarbåten, man svängde armarna och pekade. Vi föllo av, Mejt fick fart och vi trodde oss klara, då fiskarbåten, rodd av kraftiga armar, var alldeles in på oss och en man ropade på svenska: »Fall mera! Det ligger en stor sten framför er.»

Vi föllo förbi ett grund, som annars skulle ha skaffat oss nattarbete, och voro räddade.

Båten lade sig längs Mejt och lotsen steg ombord. Hans gång på vårt däck var stolt som en vikings och med sina nakna fötter gick han säkert som på sitt eget stugugolv.

Det var ingen lätt insegling från den plats vi befunno oss på, då han kom ombord. Det blev lova, falla, lova, falla i oändlighet.

Plötsligt sade lotsen: »Är ni svenskar?»

»Ja.»

»Vi äro av samma stam. Gud välsigne!»

Och han räckte fram handen åt oss. Det var som om vi skulle ha hälsat på någon av våra förfäder tio släktled tillbaka i tiden.

Då vi äntligen lågo i hamn och lotsen gått ombord på sin skötbåt, kände vi redan att vi voro hela öns välkomna gäster. Det var sent, men vi gävo oss ej tid att vänta till följande morgon. Vi rodde i land och efter en liten promenad till det gamla kapellet voro vi snart i byn som låg där halvt sovande i skymningen med grå sävtäckta hus, som verkade medeltid.

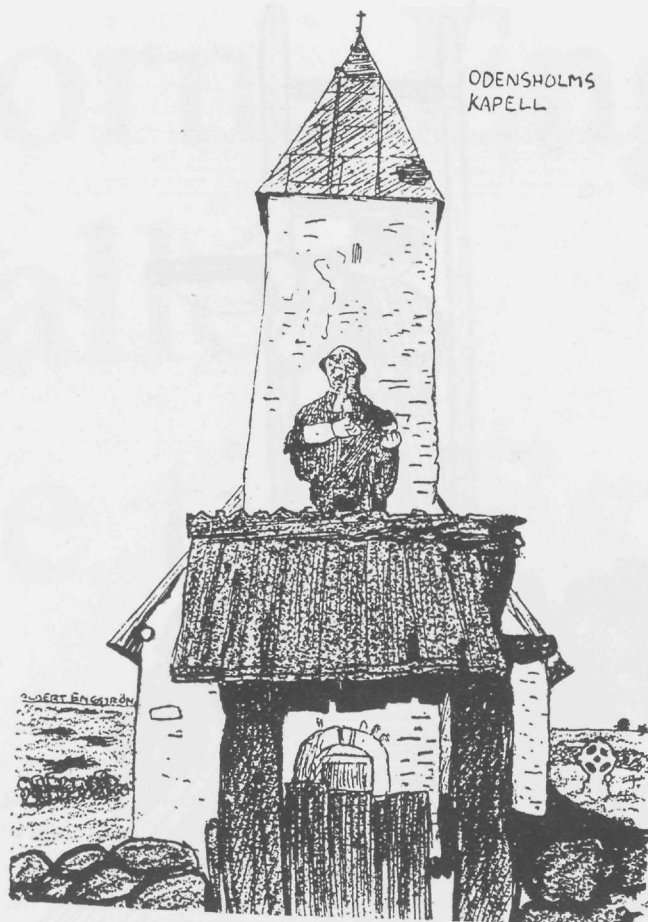
Ur en ladugård kom en kvinna talsande i sälskinnskor, och vi tilltalade henne. Hon svarade på en underlig gammalsvenska, och medan vi pratade, kom folk till. Om några minuter voro vi förstådda, välkomna, och gäster i en stuga som snart fylldes av byns män och kvinnor.

Detta var något för Anders Zorn. Han har många år efteråt sagt, att besöket på Odensholm gripit honom mera än något annat sammanträffande med utomlandssvenskar.

Vi fingo en skur av frågor om Sverige, och när Zorn som var vår talesman, svarade, stockade sig hans röst av rörelse och hans ögon blevo fuktiga, då vi fingo några glimtar av svenskarnas historia på Odensholm. Sedan många århundraden har ön varit en svensk koloni, men avfolkades av pesten för 600 år sedan. Därpå togs den i besittning av estniska sjörövare, men Gustav II Adolf lät åter befolka ön med svenskar. De nuvarande invånarna ansågo sig ha privilegier från honom eller drottning Kristina och påstodo sig vara skattskyldiga — fyra tunnor salt fisk och fyra tunnor torkad — men visste icke till vem skatten skulle lämnas. En estnisk baron sades ha köpt ön och hade en gång kommit för att förändra de gamla villkoren, men öborna betraktade sig fortfarande som svenskar och underkastade sig ingen förändring. De skulle gå man ur huse med sina sälbössor och skjuta så länge det fanns krut och bly.

»Det är bra! Håll ut!» sade Zorn.

Vi bjödos på kvällsvard. Brunt bröd, smör, flundra, stekt i svinflott, rökt torsk, Odensholms specialitet, rökt flundra, filbunke, hembryggt öl, mjölk — Zorn, Gallén och jag riktigt välträdde oss i njutningar.

Zorn försökte tala dalska med våra värdar och det gick riktigt bra. Han steg i deras aktning och hans båda kamrater fingo även ett stänk av äran. De hade undrat över Zorns och min uniform — segelsällskapet — och ansett oss något dubiösa, ty uniformer gävo dem obehagliga idéassociationer. Vi voro ju i Ryssland och tiderna sågo ut att bli onda. Men Zorn verkade ju inte skatteindrivare eller militär och hans sätt att fråga ut dem om deras förhållanden och tala om gamla tider försäkrade oss om deras hjärtan.

Med oss talade de en noggrant grammatikalisk högsvenska, inlärd ur tidningar och böcker, men sinsemellan använde de gammalsvenska, våra och deras fäders språk, om också på en särskild dialekt.

Mitt i natten rodde vi ombord för att sova. Det hade blivit storm. Skummet rök över jollen och nordan tjöt i vantarerna.

»Här borde vi stanna länge», sade Anders. »Är det inte som om vi varit tusen år tillbaka i tiden? Luktade det inte gammal sund hedendom i stugan?»

Zorn höll mycket på hedendom och talade gärna om blot och offerknivar och asakult. Han tyckte att kristendomen hade för litet av manlighet i sig.

— Efter några få timmars sömn gingo vi i land igen för att dra ut kvadraturen ur Odensholm. Och det blev en fest för oss — kanske mest för Zorn.

Han kände sig förenad med öborna genom något mystiskt blodsband. Han beundrade deras stolta hållning och rättframhet. Hos dem fanns ingen slavkänsla, sade han, och ändå hade de varit ryssar så länge.

Vi gingo ur stuga i stuga och Zorn undersökte allt med vetenskaplig noggrannhet. Här var han på sin mammas gata. Husgerådet studerades i varje gård, husens arkitektur, ladugårdarnas resning och inredning, takkonstruktionerna med sina drakhuvuden, taktäckningens anordning. Men framför allt beundrade han folktypen.

Under varje svarttrökt tak voro vi ärade gäster och man bullade upp för oss allt vad husen förmådde vid måltiderna. Vi drucko tremännings det härliga ölet ur trästänkor, där träet insupit ölets själ, så att den nötta kanten kändes stark och god att suga på.

Det blev sent också den kvällen, men varken Zorn eller våra värdar tycktes ha brådska. Kvinnorna deltog mycket litet i samtalet, men desto ivrigare voro männen. Jag tycker mig minnas att kvinnorna icke talade högsvenska. Det var tydligen endast männen som studerade tidningar — rättare tidningen, ty det var Aftonbladet som letat sig väg till den avlägsna ön, fast den nu icke syntes till på något år. Zorns försök att tala dalska med värdinnorna gävo icke det resultat han önskat, men de höllo att se på.

»Såna kvinnor! Nej, men titta på dem! Såna underbara kvinnor!» sade han halvhögt till oss gång på gång. Och de unga voro verkligen beundransvärda. De formligen strålade av hälsa och sundhet, rörde sig med omedvetet fritt behag och rodnade av blyghet då de tilltalades.

När vi kommit ombord, dekreterade Zorn att vi måste segla följande dag, ty vi kunde icke längre ta våra fränders gästfrihet i anspråk. Den var alldeles för storslagen och måste redan ha gjort djupa tomrum i deras förråd.

»Men jag skall köpa rökt torsk av dem i stället», sade Anders. »Den ha de gott om och den måste vi få betala, annars stanna vi i för stor tacksamhetsskuld.»

Vi voro uppe med solen och rodde i land för att bada. Utanför den rad av klippor och grund som äro Odensholms naturliga försvar, rullade Finska viken mörkblå med fräsande toppar, ty det var storm. Men inne på hamnens solbelysta sandstrand klädde vi tre vikingar av oss och vadade ut bland lösryckt tång och glattslipade kalkstenar tills vattnet blev simdjupt. Det badet talade Zorn om många år efteråt. Vi sprungo omkring på stranden som unga vildar och läto solen och blåsten torka oss. Vi sträckte ut oss bland enbuskarna, dem havsvinden brett ut som gröna mattstumpar. Ännu minns jag hur den starka ljumma vinden svepte som böljande silke omkring våra kroppar. Vi kände tillvarons glädje koncentrerad och knöto musklerna av hälsa och trots.

Det blev svårt att ta avsked av våra goda stamförvanter, men vi ville icke åstadkomma hungersnöd och ölbrist bland dem. Zorn följde en blond jätte in i hans rökstuga och kom tillbaka med en stor säck rökt torsk följd av jätten, som ömsom i stum förvåning stirrade på en sedel och ömsom bröt ut i något som på avstånd lät som protester. Jag är övertygad om att så har aldrig en säck torsk betalats.

Men nu kom avskedets oåterkalleligen sista stund. Samme man, som lotsat oss in i hamnen, erbjöd sin tjänst vid utseglingen och följde med sin eka. Två rev hade vi tagit in, ty vinden var fortfarande mycket hård. Och när vår lots efter välförrättat värv hoppade ned i ekan, var också han ägare av en sedel av för honom fantastisk valör.

Vilken Cræsus hade besökt Odensholm? Var det en kung? Alldeles osäkert var det inte!

Efter Zorns död — alltså femton år efteråt — fick jag ett vackert brev från Magnus Brus, lotsen, som läst om dödsfallet i de svenska tidningar, som vi omedelbart efter vår hemkomst prenumererade på åt öboarna. Zorn hade

på ön hunnit bli en nästan legendarisk figur. Men kriget hade gjort Odensholmarna utfattiga. Ön hade till och med bombarderats av tyskarna. Jag lyckades göra en insamling och rädda de fattiga fiskarna. Zorn skulle om han levat gjort det ensam. Ty han var sådan.

— Vi satte kurs söder ut. Vårt närmaste mål var Hapsal, den gamla vackra staden med så många svenska minnen. För hård akterlig vind under sol lade vi snabbt de få milen bakom oss, mötte ryska örlogsmän i sundet mellan Wormsö och fastlandet och stävade på eftermiddagen in i Hapsals grunda hamn, som på sina ställen nätt och jämnt tillät oss komma fram. Skummet rök över hamnarmen. Några sluskiigt klädda individer stodo på träkajen och ropade något när vi passerade. I en hast kastade vi kroken och fingo ned seglen. Jag följde en av gastarna i jollen, men i den skvalpiga sjön med små krabba rykande vågor kunde vi icke komma piren närmare än inom hörhåll. En av de smutsiga figurerna som ropat kunde litet tyska. Jag frågade om vi icke lagt oss riktigt. Han svarade med att fråga vad vi voro för landsmän, tydligen obekant med vår svenska flagga. Då han fått klart för sig vilka landsmän vi voro, började han springa inåt land följt av sina kamrater. Om några sekunder voro alla som uppslukade av jorden.

Vi rodde tillbaka till Mejt och berättade.

»Sa du inte att vi kommer i fredliga avsikter?» frågade Zorn. »Där ser du, vad svenska namnet har för en klang i Ryssland. Vi vänta väl en stund, få vi se vad som händer.»

Efter många och långa minuter närmade sig en hel hop människor, anförda av den tysktalande sjåaren och en herre, som icke heller såg vidare förtroendeingivande ut. Denne gjorde tecken åt oss att ro längre inåt land med jollen. När vi kommit inom hörhåll, befanns han tala utmärkt svenska. Han

var av gammal svensk släkt, förklarade han och sådana funnos många här i Hapsal och omnejd. Mejt låg emellertid inte bra till. Det var bäst att han fick komma ombord och hjälpa oss.

Vi måste ro ännu längre inåt land i lä av några prämar, som stodo på grund i det gula vattnet, innan vi kunde ta honom ombord. Han såg högst obehaglig ut. Vi frågade efter hamnmyndigheterna och han skrattade. Han kände till vattnet här mycket bättre än några myndigheter. »Akta er för ryssarna, mina herrar! Lita bara på mig — jag är ju svensk som herrarna.»

Det var intet annat att göra än följa hans anvisningar. Ingen publikan syntes till, ingen uniformerad tjänsteman och dock ser man i Ryssland oftast mer än nog av dylika.

Vi hissade på igen och svensken lotsade oss några hundra meter närmare land, där han påstod vara plats just för sådana båtar som vår. Men sjön var lika orolig där och Zorn ansåg oss icke ligga säkra med bara ett ankare, varför vi rodde ut med ett reservdito.

Den välvillige svensken såg ut som en veritabel halvherre och hans krage var mycket smutsig. Han ville visst ej ha något betalt för sina tjänster, men han skulle tvärtom ställa sin tid till vårt förfogande. Han var den som bäst av alla kände till Hapsal och han insinuerade något om alla orientens fröjder i land. Tretusen badgäster befunno sig för tillfället i Hapsal, bland dem ryska änkekejsarinnan. Och sköna damer hade kommit dit från Berlin och Paris och Petersburg.

Vi skulle just äta middag och mannen gjorde ingen min av att vilja beröva oss sitt sällskap. Han tycktes trivas ombord och började till och med göra sig bred.

Naturligtvis bjödo vi honom på middag — enda sättet att bli av med honom, som vi trodde. Men han var som en igel. Slutligen frågade jag honom om jag icke fick säga till om jollen för hans räkning. Vi skulle kläda om oss

för att gå i land. Men han hade inte bråttom. Han ville gärna vänta. För resten skulle vi inte kunna reda oss utan honom. Tullen kunde när som helst komma ombord, men bara en vink av honom — och den skulle drypa av som våta hundar.

Vi klädde oss eleganta för att ta Hapsal i skärskådande. Jag såg en olycksbådande glimt i Zorns ögon och erbjöd mig att ta hand om karlen, men Zorn varnade mig. Den där tycktes vara i stånd till vad som helst. Det vore bäst att vi tre höllo ihop. Gallén rasade.

Äntligen kommo vi i land. Zorn tog ett mycket demonstrativt avsked av mannen, tackade honom för hans hjälpsamhet, tog fram sin plånbok och tryckte en sedel i hans hand. Han stoppade den på sig med likgiltig min, men lämnade oss ej utan följde oss som en skugga under ideligt pratande.

Så småningom kommo vi till badområdet, där det myllrade av människor av de mest olika kvaliteter — och

Men vi hade inte kommit till Hapsal för att leva badortsliv. Vi vände badorten ryggen och gingo uppåt staden. På gatan träffade vi en välvillig man, som också talade svenska och blev intresserad. Han visade oss vägen till ruinerna av den gamla biskopsborgen och kyrkan från 1200-talet. Skaffade oss en hygglig ciceron och lämnade oss med många hälsningar till det gamla landet. Där bland ruinerna strövade vi till sent på kvällen och Zorn fantiserade som endast han kunde det om gamla tider, då danska och svenska vikingar härjade här. Han hade en förmåga att åskådliggöra, särskilt då det gällde uråldriga tider och primitiva förhållanden. Han älskade att kalla sig fornnordisk hedning och försäkrade att ingen religion hade hans sympatier som vår gamla före Ansgarius. »Ansgarius, vet ni vad han var, pojkar? Han var en fransktysk provvryttare i religion. Att dom inte ristade blodörn på honom här hemma!»

Vi återvände till badgästviolet för

och mig. Lymmeln sträckte fram sitt glas för att bli serverad champagne, men vi låtsade ej se gesten. Han beställde en flaska öl och tycktes ej reagera mot vår ogästvänlighet utan fortfor att prata.

Plötsligt skar något som liknade ett dödsskri genom det övriga obeskrivliga larmet. Det tycktes komma från ett närliggande rum, vilket dörr stod öppen. Där inne skymtade en biljard och flera personer, som gestikulerade ivrigt. Skriket fortfor. Gallén och jag störtade dit i tanke att en människa höll på att mördas. Vår otrevlige bordsgranne följde oss.

Där inne brottades två personer i guldsmedda uniformer under biljarden. De vrålade och revo varandra. Det var tydligen en strid på liv och död. Men runtomkring skrattade och skrek man.

»Det är ingenting», sade vår följeslagare. »Det är bara stadens polismästare och general X. De ha druckit för mycket vodka. Ingenting att fästa sig vid. Om en stund äro de goda vänner igen. Låt oss gå tillbaka till vårt bord!»

»Men nu vill jag passa på att säga», invände jag, »att herr Zorn vill vara ensam med oss. Han är icke vid humör att träffa obekanta. För övrigt ska vi gå ögonblickligen.»

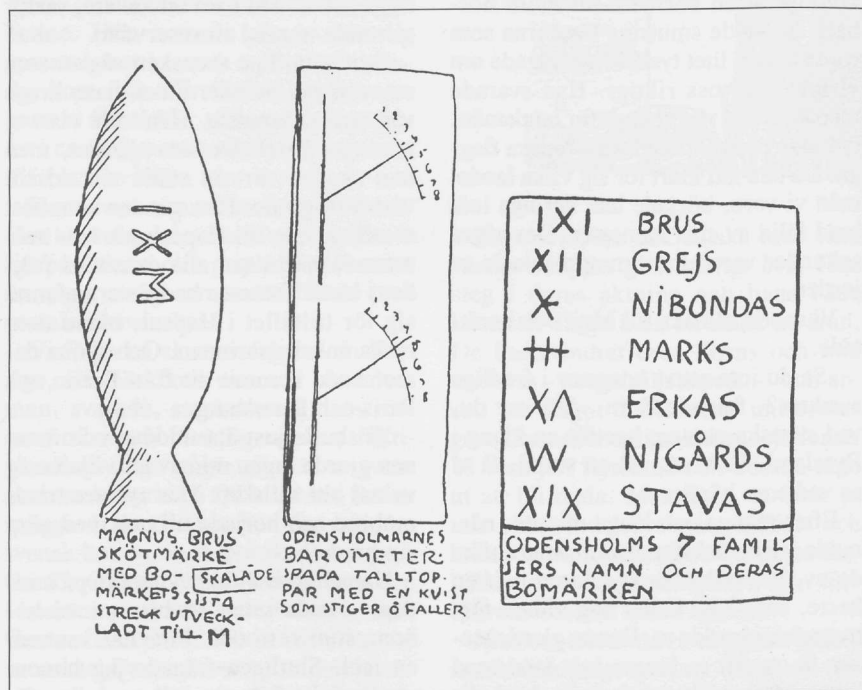
Mannen bugade och försäkrade att han icke skulle störa oss mera, men han såg ut som om han samtidigt gnisslat tänder av återhållen ilska. Vi satte oss hos Zorn och beskrev uppträdet i biljardsalongen.

Då närmade sig vår plågoande ånyo. Han tycktes se sig omkring, som om han vore bevakad, smög sig fram och förbi vårt bord, där han stötte Gallén på axeln och höll fram något i sin halvslutna hand. Det var ett papper och Gallén tog emot det överrumplad av situationen. Han såg på det ett ögonblick och släppte det sedan på golvet. Det hade varit en nidvisa om storfurst Nikolaj Nikolajewitsch.

Vad menade karlen? Var det hans avsikt att göra oss misstänkta genom att meddela någon polisman att vi voro personer som innehade politiska papper? I Ryssland kan allt hända och misstänkas.

Men under tiden hade det blivit underligt mörkt. Luften svartnade och åskan började mullra på avstånd. Inom några ögonblick kom ett störtregn. Vi betalade och gingo, rekvirerade en istvoschik och kommo något så när torra ombord, där gastarna ivrigt väntat på någon signal från oss.

— Dagen därpå regnade det för fulla muggar, ett stritt melankoliskt ösregn. Vi höllo oss under däck till fram på eftermiddagen, då Zorn plötsligt fick ett infall att vi skulle gå i land.

kvantiteter! Vår efterhängsne ciceron försvann några ögonblick och kom tillbaka med en fransk kokott av dimensioner som verkade otroliga. Men då blixtrade det ur Zorns åskmoln. Damen dunstade bort trots volymen och Zorn undanbad sig vidare tjänster av vår tilltagsne följeslagare. Vi kunde absolut reda oss på egen hand, försäkrade han. Vi voro vana vid det. Hade han förstått? Vi ville vara ensamma! Karlen bugade sig servilt, önskade oss »lycka till» och drog sig tillbaka. Men uttrycket i hans ögon var så obehagligt, att Gallén sade: »Den där har vi inte sluppit än, ska ni få se. Det är en riktigt ful fisk, som kan skaffa oss verkligt obehag. Han kan vara spion och vi måste akta oss!»

att supera på någon restaurang. Vi valde den som såg elegantast ut, det vill säga minst ryskt smutsig, fingo ett bord och något lätt att äta. Naturligtvis sade Zorn till om vin, och med vin menade han alltid champagne. Salen var fullproppad av människor av vilka en stor del voro mycket berusade. Stojet, skriket och atmosfären blevo slutligen alldeles orientaliska. Plötsligt märkte vi i trängseln och larmet att vi blivit fyra vid bordet. Mittemot Zorn hade vår otrevlige ledsagare från hamnen slagit sig ned. Vi stirrade på varandra, häpnande över en dylik fräckhet. Smilande frågade han oss om vi gjort några trevliga och sköna bekantskaper. Zorns drag stelnade till och han svarade ej utan skälade demonstrativt med Gallén

»Vi måste ta reda på mera om svenskarna här. Det talas ju svenska överallt flera mil inåt landsbygden. Vi ska träffa svenska bönder! Och vi dinerar i land.»

Beväpnade med regnrockar och sydvästar läto vi ro oss i land, togo reda på stadens förnämligaste hotell och beställde rysk middag. Lyckligtvis sågo vi här ej ett spår av vår förföljare från gårdagen.

På gatan utanför hotellet hade vi observerat en lång fil av landäer, vilkas kuskar sutto orörliga på kuskbockarna i regnet, till synes i stram givakt med piskorna utmed högra sidan. Somliga voro fyrspända. Det var tydligen herrskapsfolk, ryskt herrskap, som lät folk och djur stå ute så där i ovädret.

Zorn frågade den hygglige frackklädde hovmästaren, som själv serverade oss, om han visste något om svenskar i och omkring Hapsal.

Nej, det visste han inte. Han var från Sydryssland. »Men vi ha för tillfället besök av *baronerna*. De ha hyrt festvåningen här bredvid. Möjligen kan de ge besked om svenskar. De ha just slutat sin middag.»

Jag fick förtroendeuppdraget att tala med *baronerna*. Hovmästaren gick in till dem och anmälde ett ögonblick därefter att jag var välkommen. Jag steg på och kom in i en bullrande samling män av olika åldrar. De sutto bänkade omkring ett ofantligt bord, där flaskor av växlande former och färger trängdes med varandra. Jag presenterade mig. Man bad mig sitta ned, sedan jag föreställts för samlingen. Bara namn med klang ur vår historia, Paijkull, Patkull, Wrede, Knorring, Stackelberg — jag kommer icke ihåg alla.

Jag förklarade att jag och Axel Gallén, båda konstnärer, voro här som gäster ombord på målaren Zorns kutter. Som svenskar voro vi mycket intresserade av spåren efter svensk kultur här i Estland. Jag tog för givet att Anders Zorns namn var lika välkänt här som i den övriga världen, och att det namnet var garanti för oss som gentleman.

Baronerna stirrade på varandra. De voro mycket intresserade av Sverige, ty de flesta av dem hade släktingar där, men de hade aldrig hört talas om Zorn. Emellertid ville de gärna ge oss tillfällen att träffa svenskar. Själva hade de underlydande av svensk stam, som fortfarande talade sitt modersmål. Men Zorn?

Jag upprepade att han var en av Europas berömdaste målare. De bara skakade på huvudena. Men ville jag inte bedja mina kamrater stiga in och ta ett glas med. Champagnen var äkta, de kunde garantera det. Mitt sällskap talade väl tyska också?

Jag försäkrade att de kunde alla kul-

Flickor på Wormsö 1905. Fotograf: Anders Zorn. Ur Zornsamlingarna i Mora.

turspråken. Jag skulle fråga om herr Zorn ville komma — — — men först måste en ung man i sällskapet avsluta den historia han just höll på med, då jag kom in. Det var något om hästar och kvinnor och Paris. Berättaren kom just därifrån och hade upplevt underbara ting — — — ville jag alltså hämta mina kamrater?

Jag reste mig för att utträta uppdraget, fast jag på förhand var alldeles säker på att det skulle stanna i stöpet. För resten sågo alla baronerna ut som sergeanter och talade som sådana utom möjligen en greve Stackelberg — — —

Jag kom ut till Zorn och Gallén och meddelade resultatet av min expedition, icke förgätande att berätta att baronerna ej hört Anders Zorns namn förut.

»Nå, kommer ni med in och tar ett glas med de här kulturpamparna?»

»Nej, vi ska inte umgås med underhuggare! Säg dem att vi ä trötta — — —», sade Zorn.

Jag återvände och tackade baronerna för deras välvilja, speciellt den som såg hyggligast ut, Stackelberg. Men mitt sällskap var trött. Vi skulle genast krypa till kojs. Tack och god natt!

När vi kommo ut i hotellets förstuga var vädret om möjligt sämre än förut. Gatan var en smutsig fors. Men där ute höll fortfarande filen av de friherrliga spannen. Kuskarna sutto i lika stram givakt!

»Det är för ruskigt att gå ombord i kväll», sade Zorn. »Mot det här vädret stoppar inga regnrockar och vi bli ge-

nomvåta om fötterna. Vi säger till om tre rum här på hotellet.»

Vi stannade alltså och sovo ut ordentligt.

På morgonen kom en inbjudning från greve Stackelberg till oss att besöka hans gods Kividepå. Det skulle vara en ära för honom att ta emot herr Zorn och hans gäster. Vi skulle få se hur det går till på ett gammalt estniskt slott och vi skulle icke få ångra oss.

Greve Stackelberg hade tydligen tagit reda på vem herr Zorn var.

Men herr Zorn lät hälsa att det icke låg i hans resplan att segla åt det hållet.

»Han ville inte umgås med underhuggare», upprepade han för Gallén och mig, fast vi verkligen *tiggde* att han skulle ta emot inbjudningen.

Få månader efteråt bröto oroligheterna i Estland ut på allvar. Alla baronernas slott brändes och jämnades med jorden. Vi hade verkligen gått miste om en upplevelse av rang. Men Zorn var som alltid obeveklig.

Dagen därpå var vädret åter strålande och för en lätt bris satte vi kurs på Wormsö, där vi ämnade stanna ett par dagar, och där befolkningen till största delen är svenskar.

Där njöt Zorn. Vi kommo dit en söndag och åkte till en kyrka, där vi togos om hand av prästen och hans älskvärda fru. Vi blandade oss i vimlet på kyrkbacken, som lystes upp av kvinnornas egendomliga nationaldräkter. Zorn tyckte att sceneriet var som kalkerat efter en söndag i någon Dalasocken förr i världen. Han inspekterade stugorna

och deras etnografika, talade med bönderna och avlyssnade det lilla de hade att berätta om gamla tider.

Men även här anade man kommande onda tider. Ryska gendarmer och soldater voro ej sällsynta, den estniska befolkningen tycktes icke sympatisera med den svenska, man var rädd för spioner och vägde sina ord väl mycket.

I en gammal stuga hittade Zorn en säng av mycket ålderdomlig typ. Han blev i eld och lågor och försäkrade oss att fyndet var högintressant. Just i sådana sängar måste våra hedniska förfäder ha legat. Dess sparsamma ornamentik påminde verkligen mycket om »kruset» på föremål från vår vikingatid och efter något parlamentarande blev han ägare av möbelen, som han betalade med en summa, som kom ägaren att gapa av förvåning. Men vi kunde ju icke ta sängen ombord, utan Zorn tog löfte av säljaren att få den sänd till Sverige.

Men den kom aldrig fram — om den någonsin blev avsånd, men bonden såg hederlig ut och prästen lovade se till att den kom i väg. Men oroligheternas vågor nådde nog också Wormsö.

— Medan jag följande dagen arbetade ombord, begav sig Zorn ut på egna strövtåg efter svenska minnen. Men resultatet blev icke det han väntat. I stället fick han fatt i en gammal avstätt präst, som han tog med sig ombord för att visa mig och Gallén. Han hade aldrig sett någon som så till punkt och pricka motsvarade den föreställning han fått i Strindbergs »Hemsöborna» om pastor Nordström. Det var också ett original av renaste vatten — eller kanske det icke var drycken, som kommit honom att förlora kapp och krage. Zorn bjöd gubben på middag ombord på Mejt, och den middagen föll i god jord. Pastorn blev snart hemtam och gick omkring i salongen, öppnade alla lådor och tittande i alla skåp. I någon låda kom han över ett litet skrin, där Zorn förvarade sina ordnar, briljanterrade knappar, ringar och andra juveler. Detta skrins innehåll ville gubben ta i ordentlig okularbesiktning. Speciellt intresserades han av ordnarna och fick låna papper och penna för att skriva upp deras namn. Zorn antog jättedimensioner för den gamles fantasi. Vilken nabob hade gjort strandhugg på Wormsö? Men mittunder demonstrerandet av dyrgriparna somnade Zorn på sin salongssoffa och jag fick fortsätta, där han slutat. Jag försämrade icke skepparens aktier. Och när vi äntligen rott pastorn i land, stod han ett par timmar kvar på stranden och stirrade orörlig på sagobåten.

Så kom Gallén och vi kojade, ty tidigt följande morgon skulle vi styra kosan hem till Sverige.

Barometern hade fallit betydligt under dagens lopp och våra nyförvärvade Wormsövänner spådde oss rusk, men Zorn hade bestämt sig för att resa för att kunna vara i Sandhamn i god tid och träffa några vänner en viss orubblig timme.

I ottan ruskade han liv i Gallén och mig. Han stod alldeles naken och morgonkry, ty han skulle taga sitt morgonbad.

»Vi får väder på oss», sade han, »det står otäcka moln i norr och barometern står litet lägre än i går. Men vi seglar. Mejt håller nog. Ta in tre rev!» kommenterade han genom luckan åt gastarna, som höllo på att koka vår rökta Odensholmstorsk.

Och så hoppade han i sjön, simmade ett varv runt båten och kom blåsande som en stor gråsäl uppför lejdaren. Vi ville inte vara sämre utan följde hans exempel fast åtminstone jag tyckte vattnet vara vinterkallt.

Efter maten fingo vi upp kroken och kryssade ut ur vår vik, satte kurs på Tahkona, Dagös norra udde, och beredde oss på en våt segling. Brisarna svartnade mer och mer och vi mötte nordlig sjö, som artade sig till att bli ordentligt grov. Både Gallén och jag hemställde till skepparen om det inte vore klokast att gå tillbaka och låta stormen bryta nacken av sig, men Zorn var orubblig. Han litade på sin Mejt med dess nya fina don. Nog skulle vi kunna rida ut en Östersjöstorm! Och det blev en storm!!

Zorn satt till rors bred och obevlig som en naturkraft. Det dröjde icke länge förrän den grova sjön kom med brott på var våg och spolade kuttern från för till akter. Då vi passerat Tahkona hade tiden skridit så pass framåt att Anders ansåg oss böra äta middag. Trots sjön lät han gastarna duka ordentligt bord i sittrummet. Han befallde till och med fram våra servetter. Han hade sina vanor, som han ej gärna gick ifrån.

Det blev en våt middag, men glad.

»Nu tror dom inte i Sandhamn att jag kommer på överenskommen tid, men dom känner inte Mejt. Mig känner dom! Jag har aldrig i hela mitt liv kommit för sent till ett möte.»

Stormen ökade med regndis och svåra byar. Jag kommer ihåg att Zorn från det vi hade Dagö norra udde tvärs om babord satt till rors i hela nio timmar. Sådant kräver sin man. Gallén och jag bytte om att studera honom från salongstrappan och beundra hur han tog sjöarna. Det började mörkna. Regnet piskade Anders' ansikte och han kunde icke röka — ett stort minus. Jag tände flera cigaretter åt honom i salongen, men de blevo genomvåta innan han hunnit dra mer än ett par bloss.

Plötsligt såg jag att han nickade till. »Satan, Anders sitter ju och håller på att somna», skrek Gallén till mig. »Det här duger inte!»

Jag klättrade fram till Anders.

»Du måste vara dödstrött — låt mig ta rodret!»

»Kan du verkligen ansvara för Mejt i det här vädret?»

»Ja, mer än du som håller på att lura av. Mejt seglar ju som i hallonsaft. Vi är ju på öppna havet utan några farligheter. Det gäller bara att hålla sig vaken och jag är inte det minsta sömnig.»

Jag var verkligen outröttligt seg på den tiden.

»Ja, jag satt till och med och drömde», sade Anders. »Nå ja, tag rodret, men du får inte sitta ensam. Du måste ha en av gastarna hos dig, om något skulle hända. Tag pojken (det var den som seglat oss på grund en gång), han är bra och spänstigast av oss allihop. Men vi måste surra fast honom!»

Pojken fick krypa akter över och surrades med en lagom ände om livet och Anders kröp ned i salongen till Gallén, där han ögonblickligen slocknade.

Pojken och jag voro ensamma på däck. Faran var ju ingen så länge grejorna höllo, men jag medger att den nattseglingen aldrig skall gå ur mitt minne. Sjön ökade. Så småningom slocknade lanternorna — sist slocknade kompassluset.

Ibland sutto vi i vatten till halsen när brotten gingo över. Dessa lyste ju litet så att man något så när kunde ta sjöarna. Jag hade endast vinden att styra efter. Det blev en lång natt för mig och jag välsignade gryningen, när den äntligen infann sig. Men regndiset var så tjockt att jag icke kunde se stort längre än till peket.

När det började dagas ordentligt bedarrade stormen något. Det måste vara duktigt vått även i salongen, tänkte jag. Och plötsligt — jag hade suttit till rors i fyra timmar — dök Anders upp.

»Hur har du det, Karl Fredrik?»

Karl Fredrik använde han som tilltalsord, då han var på särskilt gott humör.

»Å jo, med mig är ingen fara. Gå och lägg dig igen!»

»Nej, vattnet börjar skvalpa mellan sofforna, så snart får Gallén simma. Nu tar jag rodret. Gå och väck gästen och såg till att han pumpar! Och sen ska vi skaffa och ha oss ett par stora supar! Det kan vi ha förtjänat.»

Pojken löstes ur sin surrning och kröp för över, där han försvann i luckan följt av en ordentlig sjö. Han somnade säkert ögonblickligen.

Jag väckte gästen och Gallén. Pumpningens besvär var snart överstökad och

Forts. s. 26

 **DET STORA
UPPBROTTET**
 **50 ÅR
I NYTT LAND**

Hugo Mickelin

I föregående nummer av Kustbon skrev jag om flyktbåtarna från svenskbygden i Estland till Sverige under första halvåret 1943. Nu följer fortsättningen från tredje kvartalet.

För 50 år sedan

Juli månad

Den 7:e, en flyktning från Nuckö över Finland. Den 14:e, sex personer med båt från Nuckö. Samma dag, elva personer från Einby, Nuckö, med skeppare Axel Zeisig, som styrde direkt till bryggan i Furusund där jag hade arbetat som affärsbiträde nära hamnen sedan drygt en månad och blev i tillfälle att hälsa flyktingarna välkomna. Med i båten fanns bla Anders Stenholm, senare tillfällig redaktör för Kustbon och vice ordförande i SOV. Den 16:e, fem från Nuckö med båt. Dagen efter kom min kusin till Stockholm via Tallinn, Finland och Haparanda. Den 18:e anlände fyra båtar till Stockholm från Vippal. Tillsammans 44 personer. Där fanns "fördelade" – i en båt Anton Vesterberg, SOV:s förste ordförande i Sverige, i en annan Manfred Nyman Kustbons och SOV:s "alltiallo" och ytterligare i en annan båt vår kände skollärare från Nuckö August Bergman. Det måste ha varit en mycket välplanerad flykt.

Vi fortsätter i kronologisk ordning: 20 juli, elva från Nuckö; 21 juli, 32 från Ormsö och 14 från Nuckö; 23 juli, fyra från Ormsö; 25 juli, 22 från Ormsö och tre från Nuckö; 28 juli, femtio från Ormsö med bröderna Hambers, Förby, "transportbåt". Med i Johan Hambers "last" fanns Carl Blees med familj. Pedagog Calle hade 1942 flyttat från Rickul-Höbring till Ormsö. Där blev han skolföreståndare i Hullo skola efter Viktor Aman, som hade "hoppat av" och valt fortsatta studier vid universitetet i Dorpat. 30 juli kom ytterligare en "hemmabyggd" båt från Ormsö med nio ombord.

Augusti

Under augusti anlände åtta båtar, därav tre från Nuckö, två från Ormsö, en vardera från Rickul, Odensholm och Runö

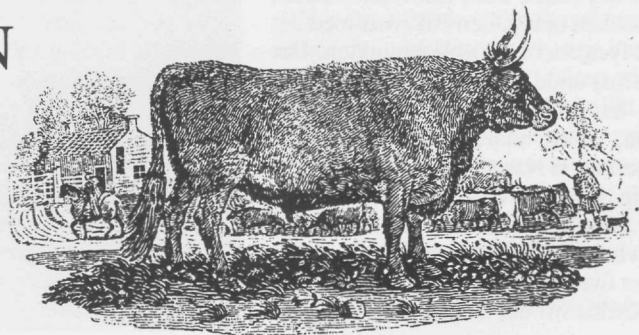
med sammanlagt 68 personer. De flyktingar som anlände den 27 augusti från Sviby, Ormsö, (tre flickor och tre pojkar Mickelin), hade i en liten båt rott till Hangö, Finland, varifrån färden fortsatte till Sverige med passagerarbåt. Liknande inträffade den 1 september 1943. En kvinna i mogen ålder

(Murman) hade med en flicka och fem grabbar rott från Söderby, Ormsö, till Hangö.

September

Sex båtar från Ormsö med 57 ombord, en båt från Korkis/Rågö med sju och en från Rickul/Reval med fyra personer.

OXN

Oxn går långsamt som vinton mot våre
å bläktar mä rompkåistn: går e såss går e.
He som blir oård e da sker te marga.
Han bälgör mä kailde iust som benhus årga.

Smallan e åkon å langt bårt står skoen,
å änt gick he fixa grill, om tu no hlo en.
Oke e let fere han som e mildan,
å bårtglaimd e tien, te oxn var vildan.

Halmen som for å bronnsvattn te dricke
får brimsn e liuska knappt skinne te ricke.
Snart ska he barkas, bli solor å skuar
ått bån som ska dans eve hans all gren tuar.

Sven Ahlström

Första resan hem efter 50 år blev bara en blixervisit. Längre hade jag hoppats på att få möjlighet att besöka barndomsbygden lilla Rågö och leta mig fram längs igenväxta stigar och måndagen den 5 juli hade äntligen tillfället kommit. Med stora förväntningar klev vi ombord på Estonia i Stockholms Frihamn, min syster och jag och många flera före detta rågöbor, och resan mot det kära målet tog sin början.

Hemresan

Dagen gick mot kväll och innan vi lade oss i våra hytter såg vi solen sjunka i havet och färga himlen röd. Det var nästan vindstilla och natten var lugn. På morgonen tog vi kikaren i hand och hoppades få en skymt av Rågöarna utifrån och precis när vi ställde oss i fönstret höll vi på att passera Stora Rågö och Lilla Rågö stod i tur. Solen lyste på de vita kalkstensklipporna i norr, snart skymtade även fastlandet bakom Matsviken och udden Pakerort med det röda fyrornet kom i blickpunkten. Det är denna udde och halvö, Pakri halvön, som har givit Rågöarna sitt estniska namn, Pakri saared. Så småningom passerade vi Nargö och Tallinn närmade sig. I Tallinn mötte oss våra blivande värdar som skulle ta oss till Korkis där vi skulle bo och varifrån vi kunde ta oss över till Rågö. När vi kom fram till Korkis var det långt kvar till kvällen

och vi funderade på att vi kanske redan denna eftermiddag skulle kunna komma över sundet, men det blåste snart upp till storm och de små motorbåtarna här vågade sig inte ut. På kvällen tog vi kontakt med andra rågöbor som skulle över nästa dag. De flesta skulle över till Stora Rågö och de hade med sig en massa arbetsredskap, deras mål var kapellet och gravgården som skall ställas i ordning.

Vi började undra om vår korta tid här skulle räcka till för ett besök på vår ö, men nästa morgon var det önskevänder, solen sken från en klarblå himmel och vattnet låg blankt som en spegel. Vi fick tag i en båtsman som hade en liten aktersnurra och snart bar det iväg över vattnet med Storbyn på Lilla Rågö som mål. Till höger över Matsviken såg vi Baltischport som hade växt åtskilligt neråt mot viken. Vi närmade

oss nu Rågöarna och snart kunde vi urskilja hela vår ögrupp som tidigare på avstånd smält ihop till ett land. Till vänster låg Stora Rågö, Väst'räi, och till höger Lilla Rågö, Äst'räi, rakt framför oss låg lilla ön Bjärgränne där det simmade en massa svanar. Det var nytt för oss. Vi passerade Bjärgränne och hade nu ön Kappa framför oss och bakom Kappa såg vi de 3 öarna Lihl-, Stor- och Langgränne, dessa öar är nu förenade med små brostumpar som även förena Lilla och Stora Rågö, det var hit en del av våra stengårdar försvann när broarna byggdes. På ön Kappas södra udde har man byggt ett hus och längre bort såg vi ett strandat skeppsvrak.

Nu blev det dags att ändra kurs och svänga till höger in mot stranden som under Storbyn på Lilla Rågö är mycket långgrund och med en hel del stenar strax under vattenytan. För säkerhets skull slår vår båtsman ifrån motorn och tar till årorna den sista biten in mot land. Hela den här stranden har tidigare varit öppen mot vattnet och byborna har haft sina små hamnar här, oftast två gårdar ihop om en hamn där man byggt ut pirar med flata stenar för att torrskodd kunna ta sig ut en bit innan man klev i båten. Här hade man sina små rodd- och segelbåtar. Motorbåtarna hade man på öns motsatta sida mot Baltischport, där det var betydligt djupare.

De första stegen på hemön

Nedanför Storbyn mot stranden på Lilla Rågö fanns tidigare en 20–30 meter bred öppen strandäng som var allmän för byn, man passerade den på väg ner till småbåtshamnarna, av denna finns ingenting kvar, där växer nu en tät löv-

skog som i strandkanten blandar sig med vassen.

Redan här i strandkanten i Börs' hamn möts vi av nedskrotningen. Vår för ligger det rostigt järnskrot här i vassen vid strandkanten och vad är det för tunnor som skräpar i vassen? Vi blir illa berörda av synen. Vi går iland och börjar gå rakt upp ifrån båten, det blir mot Jocks- och Börsgården som låg längst söderut i byn. Ingen av byggnaderna finns kvar, här och var finns en stenhög som markerar var någon byggnad har stått. Ett utsiktstorn har kommit till. Tidigare fanns här på gården en turbin som gårdens siste ägare byggde och med vars hjälp man pumpade upp vatten till djuren i ladugården. Här har funnits fruktträd, en lång bostadslänga, ladugård, loge, uthus, bastu, utekök, källare m m, ungefär så var det i alla råögårdar. Vad som nu finns kvar är någon stenhög efter fundamenten och tegelstenshögar efter skorstenar som delvis försvinner i det höga gräset. Vad som det finns gott om är rostigt järnskrot. Vi går vidare

och kommer till en något så när framkomlig väg, en väg som nu har en ny sträckning. Den går från Lillbyns strand på öns östra sida mot Storbyn på västra sidan av ön, men innan den kommer fram till byn tar den av norrut över tidigare åkrar och ängar mot de 3 öarna "Grännana" och fortsätter till Stora Rågö. Efter den nya vägen är det svårt att orientera sig. Vi gick en bit på vägen och försökte vika av från den mot byns centrum, men det var nästan omöjligt att ta sig fram i det höga gräset och den ojämna marken under fötterna, vi var tvungna att gå samma väg tillbaka. Vi kände på oss att där i den tjocka skogsdungen bara några meter ifrån oss låg vårt hem i Ers T.gården, men det var så mycket i vägen av ogenomtränglig skog och snår och där det fanns någon liten glänta växte gräset så högt så att det nådde över axlarna. Där fanns rallarrosor (mjölke), hundloka, brännässlor, tistlar, älggräs och mycket annat som trivdes i vår djupa svartmulljord i Storbyn och i botten snärjde sig 50 års gammalt gräs runt benen. Vi

funderade på att försöka tränga oss fram från något annat håll, men nu hade det gått så lång tid så att avfärden började närma sig, vi insåg att vi behövde mycket längre tid på oss för att komma fram och vi bestämde att nästa gång ta med oss yxa och lië.

Trötta i benen och tunga i sinnet sökte vi oss tillbaka mot stranden där vi gått iland och där vår båt väntade på oss. Vi förtärde här den matsäck vi hade tänkt inta på den egna torvan, efteråt var vi noga med att plocka upp efter oss för att inte ha del i den nedskräpning vi såg omkring oss.

Vi var beredda på att norra delen av Storbyn skulle vara igenväxt, här fanns djup svartmulljord, men att den skulle vara så igenväxt var svårt att föreställa sig.

Nu är vi beredda på vilka svårigheter som finns och kan bättre planera nästa besök. Aktersnurran förde oss tillbaka till Korkis och nästa dag körde oss vår värd till Tallinn. Vi klev åter ombord på Estonia som tog oss tillbaka till Stockholm. Än en gång stod vi med kikaren i hand och vinkade till våra öar och solen lyste på de vita klipporna. En bra stund efter det vi hade passerat Rågöarna dök det upp en ö till, det måste vara Odensholm konstaterade vi.

När jag nu tänker tillbaka på resan så känns det överkligt att vi varit hemma på ön. Så länge vi satt i båten på väg hemåt var allt sig något så när likt som vi mindes, varje ö på rätt plats, men så fort vi stigit iland var ingenting mer sig likt och ingenting fanns kvar att orientera sig efter, ingen fri sikt och bara några stenhögar som gömde sig i det höga gräset.

Ingeborg Andersen

Förväntansfulla resenärer på Korkis strand. Frv Marianne Hausman, Sigrid Öström, Iréne Sydman och undertecknad. Längst ned resterna av bron mellan Stora och Lilla Rågö.

Till minne av de för Estland fallna

Av Leif Carlsson (fd kulturchef på SvD)

I miljöförstöringens Baltikum är Pärnu, en av Estlands största städer, bokstavligen en oas. Efter femtio år av ockupation och real-socialism kantstött, nött och luggsliten — men alltså med frisk luft och grönska i slösande mått. Parker, alléer av ek och lind, lönn och björk, gran och fur; dubbla trädrader längs gatorna. En vemodigt glädjande kontrast till det sämre lottade, hårdare hanterade Tallinn. Huvudstaden bara två timmar avlägsen; två timmar på en ypperlig motorväg, landets bästa. Byggt, i besynnerligheternas land, för Sovjetunionens olympiad.

Nu finns inte Sovjetunionen; det är inte för trädens skull jag kommit till Pärnu.

Jag har kommit för att se en militärparad, rimligen unik.

På en särskild avdelning av kyrkogården i Pärnu vilar ett knappt femtiotal män som i frihetskriget mot Ryssland 1919 gav sina liv för Estland. Förkrossande unga ofta — nitton år, tjugotvå, aderton, nitton, tjugofyra . . . Brevid dem också några som några tjuo år senare följde dem i spåren.

De fallnas minne hedras av ett mo-

nument i brons och granit. Krossat, skingrat, mirakulöst bevarat. Nu pietetsfullt och framgångsrikt restaurerat. Den 17 juli skall det på nytt invigas, i närvaro av vad det fria Estland har av rang och namn, av tyst entusiastiska skaror — och av en militärparad.

Den ojämförligt starkaste militära faktorn i det fria Estland är som bekant resterna av den ryska armé, som kanske rentav Sten Andersson nu tårs kalla ockupationstrupper. Som skäl för häft-

plåstret i byxbaken återopas som bekant två motiv: det är ont om bostäder hemma i Ryssland, och den ryska soldatesken måste stanna kvar för att hålla en väpnad skyddande hand över den ryskspråkiga minoriteten i Estland; vidpass en tredjedel av befolkningen enligt vad jag erfar av en journalistkollega.

Om man, som jag, har tillfälle att resonera med sk vanligt folk, privata vänner, framstår genast båda de ryska argumenten som närmast oförsänkbara i sin befängdhet.

Bostadsbrist hemma? När fick den eljest motivera en ockupationsarmés kvarblivande år ut, år in efter det att härtagat land vunnit sin frihet?

Minoritetsskyddet? Har ni i Sverige redan glömt ordet russifiering, tänker ni inte längre på att den är det massiva — och planmässiga — resultatet av ockupationen? Resultatet finns där; och är ett av Estlands svåraste problem att hantera. Kan det finnas någon rimlighet i att det skall hanteras under tyst eller för den delen uttalat hot av främmande makts militär?

Ingen kan veta mer om att rätt ligger i spjutstångs ända än esterna.

Just därför är den patetiska paraden till de stupade frihetskämparnas minne så sällsamt gripande. Hela armén, vill det synas, på benen — en bataljon, tycker jag mig se — i martialisk kamouflagefläckig battle-dress och grova kängor. Kvinnogrupper, scoutor, veteraner, frivilligorganisationer. . .

Hon som står mig närmast, som en gång tog studenten här i Pärnu, fräser åt mig — ”det här är inget att skratta åt”. Hon missförstår mig. Det är inte för att hålla sig för skratt man biter sig i läppen inför denna förbimarsch. Denna patetiska, av så många under så långa hårda år drömda armé. Estlands folk i gevär.

Högtidstal och nationalsång har förklingat. Estlands armé har avmarscherat.

Ett ärende kvar; ett enskilt.

På soldaternas kyrkogård vilar en enda civilperson. Han som skapade monumentet, nu återinvigt av statsminister och överbefälhavare.

Skulptören Amandus Adamson 1855-1929, står det. Rosor finns redan. Nu tre vita liljor.

Mina tre barns morfar.

Fotnot: Skulptören Amandus Adamson var barnfödd på den yttersta udden norr om staden Baltischport (Paldiski), i vilken stad han också bodde som ung. Han var väl känd i de närliggande svensksbygderna — Rågöarna, Korkis, Vippal och Rickul.

Red.

Svenskbyborna och kriget

Den 26 oktober 1943 drog en karavan av hästdragna kärror ut från Gammalsvenskby. Det rörde sig om en ren tvångsevakuering. Planen var upprättad av Heinrich Himmler själv och gick ut på att till Warthegau i västra Polen (nu östligaste provins i det stortyska riket) omplacera germaner som var vana vid att umgås med de slaviska undermänniskorna. Svenskbybornas mål var den lilla staden Krotoschyn — cirka sjuttio kilometer nordost om Breslau.

Färden blev strapatsrik och dramatisk. I Bastanskij blev kolonnen inringad av sovjetiska trupper, men räddades av 36 tyska stridsvagnar som gjorde en utbrytning. Man följde sedan floden Bug och nådde så småningom järnvägsstationen Pervomajsk. Då hade åtta spädbarn frusit ihjäl. I Pervomajsk kom svenskbyborna att delas upp i två olika grupper.

Hälften (ungefär 150 personer) tog vid ett vägskäl vägen in mot Pervomajsks järnvägsstation och embarkades efter tre veckors väntan ombord på ett godståg. Via Lwow och Przemysl i Polen och sedan via Frankfurt, Erfurt, Karlsruhe och Mannheim nådde denna grupp staden Offenburg i Baden där man kom att stanna till krigets slut.

Den hästdragna karavanen med återstoden av svenskbyborna fortsatte under tiden mot Krotoschyn. Via Rumänien och Galiziens gränsbygder styrdes kosan. I Galiziens berg blev gruppen överfallen av ukrainsknationalistiska partisaner. Detta skedde i trakten kring Tarnopol. Partisanerna tog tolv hästar och sex vagnar samt nästan alla lösa värdesaker man påträffade. De tillfogade dock inte svenskarna någon kroppslig skada. I omgångar nådde svenskbyborna slutmålet Krotoschyn mellan den 24 februari och den 3 mars 1944. Här behövdes arbetskraft på de polska storgods som tyska staten tvångsexproprierat. Chefsförvaltare var ofta balttyska baroner som "hemkallats till riket" 1939.

Svenskbyborna blev alltså lantarbetare på storgods, om Himmler fått råda skulle denna ära också ha vederfarits estlandssvenskarna som då också skulle ha tvångsevakuerats undan ryssarna. Tanken var nog att dessa germaner så småningom efter kriget skulle bli självägande bönder.

I april 1944 fick svenskbyborna i Krotoschyn besök av redaktör Herje

DEL II: 1943 - 44

SVENSKBY SIDAN

Granberg från Aftonbladet (då borgerlig och tyskvänlig). Svenska myndigheter visade inget intresse alls för att hjälpa dessa utlandssvenskar till Sverige mitt under brinnande krig. Gran-

berg försökte då mana till en allmän hjälpinsats för att hjälpa svenskbyborna till en nystart på ort och ställe. I juni inkallades så gott som alla män till Wehrmacht.

Höstfesten:

äger rum i Svenskbygården i Roma lördag 30/10 kl. 19.30. Anmälan till Anna o. Helge Engström tel. 0498-21 76 45.

Sättradagen:

advenstsgudstjänst och samkväm i Sättra kyrka (Sthlm) den 5/12 kl. 11.00.

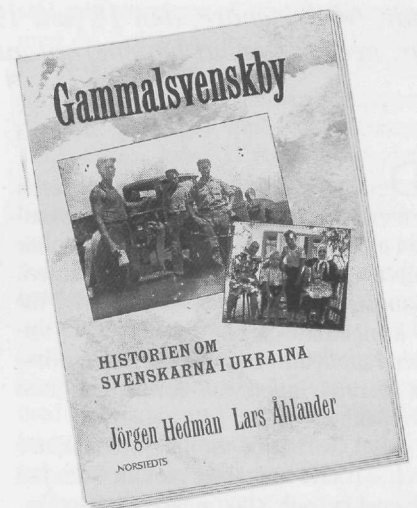
Föreningsnytt:

Ny styrelse: Karl-Olof Hinas ordf, Gunnar J:son Hoas v. ordf, Stig Buskas kassör, Arvid Annas sekreterare samt Agatha Söderstrand, Elsa Thomsson och Lennart Martis.

Kontaktpersoner: Nils Buskas och Elisabeth Hoas (för Sthlmsområdet). Marta Rådström och Anna Utas (för Huskvarnaområdet).

Medlemsantalet: uppgick 930630 till 762 stycken — en ökning med 22 medlemmar under 92/93.

Klockfonden: har ombildats (nu när kyrkklockor är inköpta till Zmejevka) till allmän stödfond för medicin och annan hjälp till Gammalsvenskby. Pg 18 78 79-2.

Bokutgivning

Lagom till Bokmässan i Göteborg 9-12 september skulle Jörgen Hedmans och Lars Åhlanders nya stora bok komma ut. Titel: GAMMALSVENSKBY — HISTORIEN OM SVENSKARNA I UKRAINA. Boken ges ut på Norstedts förlag. Föreningen Svenskbyborna kommer också att sälja boken, då man tecknat sig för en delupplaga. Red.

Skildring från resa i juni till Gammal Svenskby

Intryck och funderingar av Takneanschas Oskar (Utas)

Den 22 juli 1929 i Gammal Svenskby gick en dåligt försigkommen 5-åring, sannolikt med stadigt grepp i sin mammas kjol, nedför en hög brant och sedan på ca 1 km sandstrand ut till Dnjeperns djupa flodfåra. Där väntade två flodbåtar för att föra honom och de andra sk svenskbyborna till Sverige. På en månad när, 64 år senare, den 18 juni 1993, gick samma 5-åring, nu 69 år, nedför samma Dnjepernbrant.

Den här gången mötte han Dnjeperns vatten direkt nedanför den höga branten eftersom Dnjepern här numera har blivit en del av Kachovska dammen. Sandstranden som var så besvärlig för 5-åringen att gå på, den ligger nu under vattenytan. Detta är den allra största förändringen av forna Gammal Svenskby.

Med Gorbatjov möjliggjordes bättre och starkare kontakter mellan Gammal Svenskby och släktingarna i Sverige. Till och med besök i båda riktningarna. De första besöken i byn gav intrycket att allt var så förändrat och att av det gamla fanns inget kvar. Uppdämningen av Dnjepern sades ha lagt nära halva gamla byn under vatten. Detta födde inte hos mig någon större entusiasm för att besöka dagens Gammal Svenskby.

Men uppgiften att födelsehemmet fanns kvar, om ock bebott en en tysk/ukrainsk familj, blev upprinnel-

sen till att jag fick turen följa med en resa för svenskbyättlingar till Gammal Svenskby. Resan understöddes av Sveriges Radio genom sin reporter Gunilla Linder (svenskby-bo, född Martis). På ett ofattbart sätt lyckades Gunilla göra resan oförglömlig för de fyrtioen förväntansfulla svenskbyättlingarna. Blå lyckades hon hålla planerade tider ganska väl i det land där sekunder inte finns, där minuter är timmar och timmar kan vara dagar. Dessutom är ändringar regel och ej undantag. Tack Gunilla och dina väl valda medhjälpare för en underbart genomförd och givande resa! Strapatserna inräknade som positiva.

Gammal Svenskby i dag

Hur ser då Gammal Svenskby ut idag? Mina första 5 år bodde jag i byn. Mina minnen av byn är mycket vaga. Berättelser och beskrivningar av byn har liksom foton gett mig föreställningar om

byn och livet där. Förväntningarna kändes kanske inte stora, men spännande. Mina beskrivningar nedan är i många delar baserade på svenskbybors lokalkännedom.

Infarten till byn går numera på en vägbank över ravinen Gravgårdssvarde och utmed gamla gravgården fram till ett 4-vägs kors. Bussen, med 41 par sökande ögon, svänger först höger och 50 m fram åter åt höger och ett obeskrivbart jubel fyller bussen: "Där är kyrkan, vi är framme!" I halsen börjar glädjetårarna göra sig påmind. De första glädjetårarna börjar glimma och snart finns intet öga torrt när vi upptäcker "mottagningskommittén" vid kyrkan. Tänka sig, en vardags-onsdag kl 10 står alla byns skolbarn (svenska, ukrainska, tyska), uppställda i finklädor med blommor i håret och en del med svenska och ukrainska flaggor i händerna för att hälsa "svenskarna" välkomna. ALLA i byn boende svenskättlingar, många med sina ukrainska och tyska vänner, stå likaledes finklädor överlämnande rosor för att välkomna sina fränder. Inför denna åsyn kunde ingen hejda glädjetårarna, som ohämmat och okontrollerat strömmade ur ögonen på såväl besökare som välkomnare. Helt naturligt kunde ur detta, varken närvarande ortodox eller luthersk präst, skapa den ordning som avsetts för att avsluta välkomnandet med en kort andaktsstund i kyrkan.

Zmejevka / Gammalsvenskby
sett från Dnjepr.
Kyrkan och det som är kvar
av Nealinja syns här.
Foto: Jörgen Hedman.

Nödande fick man in folket i kyrkan och efter mångt hyschande (vem kunde hålla tillbaks sin högljudda glädje inför en påträffad ny bekant) kunde andaktsstunden ta sin början, med bl a såväl ortodox som luthersk psalmsång. Bussresenärerna placerades ut hos byns familjer alltefter släktskapsförhållanden. Gästfriheten visade sig under hela tiden vara ofattbart gränslöst stor. I princip var man avundsjuk för att någon hade fått en gäst mer än den andre. Matportionerna tre gånger dagligen var så stora att de förde tanken till vad en grovjobbare på kolchosen kunde tänkas önska sig efter att ha varit utan mat i en vecka.

Taknegårda och Nea-linja

Gatan i Taknegårda har fått asfalterade kör- och gångbanor. Gatan som kallades Marknadsbrantan är inte brant längre. Den är också asfalterad med vandplats vid kullen Donses Spitsen.

Agafia Hoas (f 1905) är en av byns äldsta invånare. Här i samspråk "auf Daitsch" med sin mans släkting Elisabeth Hoas från Stockholm. Foto: Jörgen Hedman.

Kullen har jämnats ut och nedanför ligger nu en på ett gammalt båtskrov byggd båtbrygga för reguljär trafik på Djnepern. Den lägsta delen av gamla vägen till Mylhausendorf ligger under vatten, men delen som gick genom Gravgårdssvarde finns kvar som körbar stig. Bygatan syns ha samma bredd som förr och har en allé, mest akacior. Många av dessa "kattseträ" torde vara de ursprungligt planterade, bl a de två på ömse sidor om ingången till mitt barndomshem. Idag är alla husen inbäddade i grönska framför och kring husen. Förr odlades vin i vingårdar på steppen bakom byn. Idag odlas vinet som ingångs-pergola till husen. Man kan gå upprätt och plocka vin från pergolans sidor och tak. All mark kring husen, utöver gångar och små gårdar, används för blommor, grönsaker, fruktträd och -buskar. Detta och höga murar mot gatan, till skydd mot insyn (och tjuvar), gör att från gatan skymtar man bara husen genom all grönska, en väsentlig skillnad mot förr, då alla husen var fullt synliga från gatan. Detta har sannolikt lurat många tidigare gammalsvenska bybesökare tycka, att ingenting är sig likt från förr. Själv har jag lurats av TV-reportagens bilder. Till de första besökarnas försvar kan sägas att även de äldsta av de senaste besökarna hade samma uppfattning, tills de började titta efter vad som fanns bakom murar och grönska.

Mycket var givetvis förändrat, vad annat på 64 år, men mycket mer än jag väntat mig fanns kvar av både byggnader och miljöer. Uppgiften att Nealinja, en gata med hus å ömse sidor, skulle stå under vatten, visade sig inte stämma. Alla byggnader utmed Nealinja är dock rivna, man undrar varför. En uppdamning till denna nivå skulle

sätta hela Taknegårda och närmast liggande del av Ni-bin under vatten. Förvånande beslut var dock inte ovanliga i sovjetstaten, som t o m inte konfiskerade, utan gav bra betalt för att få riva husen. De rivna husens forna tomtmark nyttjas nu till odling av potatis och grönsaker, sannolikt för privat bruk. Nealinja-gatan finns kvar såsom en smal åkerväg. I Nealinjas sydvästra hörn mot Taknegårda finns två tomter med byggnader, som ger intryck av att helt eller delvis vara kvar från förr. Så är även fallet med en byggnad utan tomt i norra Nea-linja.

I Taknegårda synes ca 8 tomter med byggnader helt eller delvis vara kvar från förr. En del har byggts upp på ruiner av de gamla byggnaderna, tex mitt barndomshem. Inga av dessa byggnader har emellertid kvar de delar som förr var magasin, ladugård och stall. Detta är sannolikt konsekvensen av att sovjetstaten inte tillät någon ha husdjur eller skörda för egen privat del. Man behöll således bara boningsdelen av de tidigare långa sammanbyggda husen.

Med en rysktalande bybos hjälp besökte jag mitt gamla barndomshem. Den ukrainsk/tyska familjen var mycket vänlig och lät mig titta varhelst jag ville. Det var en obeskrivlig känsla att få se och gå på platsen för mina första 5 år. Visst var det här jag bott! Ytorna kändes dock vara mycket mindre än minnesbilden (för femåringar syns väl världen mycket större än den är). På ett foto av barndomshemmet och familjen står min storebror på trappbalustraden med en fiol i handen. Med undantag för fiolen gjorde jag detsamma. Vårt sommarkök fanns kvar lika tättliggande intill grannens hus, vars "frama-stu" fanns kvar i yttre oförändrat skick. Silkesbärstrådet i barndomshemmets norra gräns hade vuxit till sig vid det här laget. En ilsket skällande hund avhöll mig från att inspektera bakgården, där bl a en, enligt min brors utsago, av vår far nergrävd matsilverskatt skall finnas. Invändigt var barndomshemmet sig likt från förr, med skillnaden att "frama-stu" var delat i två rum. Numera har man trägol och inte jord/lergol som förr.

Övriga bussresenärer hade lika lätt som jag att få titta in i hus och tomter där deras fränder bott, även om det inte längre bodde svenskbybor där.

I Taknegårdas nordvästra hörn, snett emot kyrkan, har man byggt ett nytt stort hus med bank och diverse-butik. Snett norr därom vid fyrvägskorset fanns också ett stort nytt hus med post och livsmedelsaffär.

Berättelsen fortsätter
i nästa nummer.

Flykten över Finska viken

Av Ellin Catharina NEE (född Swahn)

Året var 1943 i november månad. I Östersjön och Finska viken fanns massor av minor utplacerade. Andra världskriget hade pågått i fyra år och var inte slut än.

Natten var djupt mörk och stjärnorna blinkade. Dessa små lampor på himlavalvet skulle visa oss vägen från Ormsö – över Finska Viken – till Finland. Min far som var från Rälby och ägde gården Larasa skulle navigera efter stjärnorna. Denna resa skulle sannligen bli en utmaning på liv och död. Det var förbjudet att lämna Estland enligt myndigheterna, vilka dirigerades av ockupationsstyrkor.

Det blev knappt om tid. Eftersom

det var förbjudet att lämna landet så kunde alla som påträffades i sådana ärenden bli tillfångatagna och kanske skjutna. Befann man sig i båt kunde militären torpedera båten. Flykten måste trots allt ske det var alla vi överens om. Under en tid hade far i smyg då och då lappat ihop båten. Den var ungefär elva meter lång och fyra meter bred. Han hade byggt den själv och använt den när han fiskade strömming och lax, när han inte skötte lantbruket

Nedan tv min mor Katarina Swahn född Nee, 1 nov 1900, med två av de elva barnen i trädgården på Ormsö. Intill min far Anders Swahn född 15 dec 1896, som i nov 1943 satte familjen i sin egenhändigt byggda fiskebåt och korsade Finska viken. Foto från Ormsö när far var ung. Nederst en Ormsöbild från tidigt 1900-tal.

eller var timmerman ute på haven. Båten hade de krigande parterna vid andra världskrigets början sågat mitt itu och sänkt nära stranden sedan de först fyllt den med sten. Konststycket att laga och lappa en sådan illa tilltygad båt hade lyckats – den blev flytduglig.

Första försöket misslyckades, vi klarade livhanken genom att låtsas att vi var på en utflykt nära land. Far hade samlat hela familjen i båten och började köra ut från land. Strax fick han se en militär patrullbåt på avstånd. Han insåg genast faran och skyndade att sänka de medhavda värdesakerna i sjön. Sakerna som var de mest värdefulla av våra ägodelar. För skulle militären få se oss ha dessa ting med på en familjeutflykt skulle de genast förstå att vi var på flykt. Far reagerade snabbt, mycket tack vare sin tidigare livserfarenhet. Han låtsades som om inget särskilt var på gång och militärerna hittade ju heller inga värdesaker eller annat material som tydde på flykt. De kroppsvisiterade oss alla och var nöjda – en liten rundtur med sin stora familj såg det ut som. Som genom ett under släpptes vi att fritt köra med båten hem till bryggan igen.

Ett andra försök företogs. Vi samlades alla vid båten en stjärnklar kväll. För att kamouflera att vi gett oss iväg hade mor tvättat och hängt gårdsplanen full med tvätt. Där hängde allt i rad. Lakan, handdukar och underkläder; de sveptes fram och tillbaka av en stilla bris – som ett sista farväl för evigt – till oss. Ingen skulle förhoppningsvis misstänka att vi var på flykt. Tvätten hängde på tvättlinorna och mor hade även bakat. Ja, stora färska nybakade brödkakor låg uppstjälpta i köket och doftade gott. Skulle militären komma dit så drog de nog slutsatsen att vi var hos någon granne eller släkting och hälsade på och bara ute för tillfället. För ingen tvättar väl och bakar för att sedan lämna allt. Vilket vemod, vilken sorg i hjärtat det måste ha varit. En sista blick på boningshuset, ladorna, tröskverket, kvarnen och alla djuren och så fruktträden och de båda hästarna som stadigt gick på ången. De travade runt och gnäggade ovetande om vad som var å färde. Så tragiskt att lämna allt som man ägde.

Jag påminner mig nu efteråt den gången en gammal dam sa till mig följande: "Men varför kom ni till Sverige? Det sägs ju att den ryska soppan skall vara så god!" Skall man skratta eller gråta?

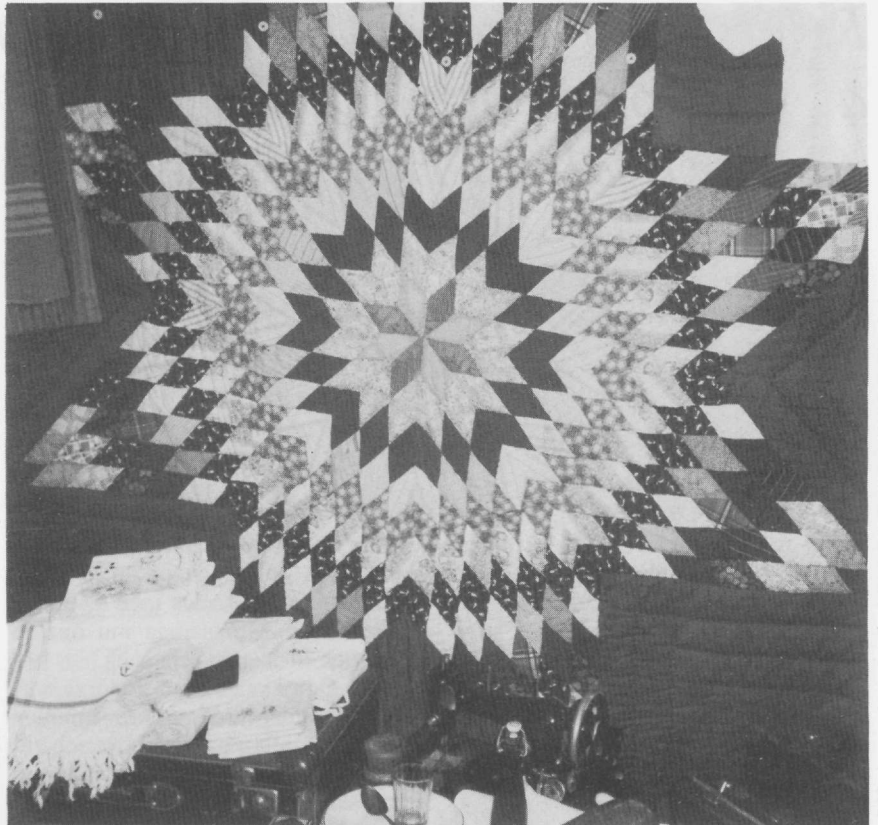
Uppmärksamheten var hela tiden riktad på eventuella minor, patrullbåtar och alla ljud och/eller ljus. Den äldste brodern hjälpte far vid rodet och far spanade in stjärnorna. Han kunde navigera efter dem och var en van sjöman, vilket var en stor tillgång. Fars kunskaper blev satta på prov till det yttersta. Och i denna avgörande stund kunde varje ögonblick innebära slutet.

Mina äldre syskon öste vatten ur båten. Den fylldes trots detta mer och mer. Skulle vi alla drunkna i det mörka havet? Hopp och förtvivlan avlöste varandra. Hade vi rätt kurs eller var vi på väg rakt ut på Östersjön? Färden var oåterkallelig nu och vi måste fortsätta. Pressen var stor. Vatten östes nu med hinkar och skopor och barnen var alldeles utmattade av allt detta arbete och förskräckelse. Vi såg bara hav åt alla sidor. Hade far satt fel kurs från början på grund av den enorma pressen? Men hoppet övergav oss inte i alla fall – resan fortsatte långsamt och ännu så länge utan missöden. Vi hade hoppet om att bli räddade och att snart få se land.

Timmarna gick. Det gällde att höra och reagera på minsta ljud. På långt håll sågs någon båt men de upptäckte inte oss. Här gällde det att behålla lugnet framför allt och se fakta i ögonen. Far var en rejäl karl, stark och klok så han verkade klara detta eldprov. Ja, åtminstone visade han ingen ängslan utåt – hur det kändes inombords i hans hjärta och sinne kan man bara ana. Långt borta syntes någon sorts strålkastarljus svepa över vattenytan. Vi blev livrädda. Men för att lugna oss barn måste föräldrarna visa en lugn och behärskad attityd utåt. Tänk om någon av oss barn ramlade över bord. Flytvästar hade vi förstås inga utan vi skulle ha drunknat direkt.

Framåt morgontimmarna sa far "Antagligen är vi snart så nära land så vi kan se en fyr eller något annat livsteccken". Vi hoppades på att en lång natts färd mot dag skulle resultera i vår räddning. Och det visade sig att det svepande ljuset kom från finska sidan och vi skymtade land och holmar. En finsk patrullbåt lotsade oss i land och de förstod genast att vi var flyktingar från Estland. De var vänliga och vi blev väl omhändertagna.

Vi hade genomlidit en natts skräckfärd med risk att aldrig komma fram levande. Alla grät säkert. Sju barn och två föräldrar stod där på stranden genomvåta, hungriga, törstiga och trötta. Så oerhört stort att vi var räddade. På samma gång var det glädje och saknad. Aldrig mer skulle mor och far få återse sin gård Larasa i Rälby på Ormsö.

Brudtäckes från Nargö

Bland det bohag eller "kram" på Nargödialekt, som togs med vid vår familjs flykt från Estland till Sverige, finns ett mycket vackert lapptäcke.

Lapptäcket sydde Karin Berg (1890-1978) till sitt bröllop 1912 med Ludvig Freiberg (1872-1952). Karin var dotter till Elias Alexander Berg (1841-1918), som allmänt kallades "Kadapikk" därför att det växte så mycket enbuskar på hans mark.

Täcket har ett stjärnmönster, som är ovanligt i Estland och Norden. Mönstret kallas American Star och förekom i USA vid sekelskiftet. På 1800-talet hade immigranter från England och Irland liknande stjärnmönster på medförda lapptäcken.

Bröllopstäcket mäter 175 x 180 cm och är sytt av 392 bitar bomullstyg. Det är vadderat och quiltat. Fodret är av grått bomullstyg. Täcket användes sällan. Till vardags hade man enklare täcken. Som övertäcke på den uppbyggade sängen var det en husmors stolthet.

Karins far "Kadapikk" seglade under sju år som timmerman på amerikanska båtar. Vi gissar att han sett liknande täcken och sedan beskrivit dem för dottern Karin, som blev intresserad av mönstret och använde det till sitt brudtäckes.

Margit Rosen-Norlin, dotterdotter till Karin och Ludvig Freiberg

Elias Alexander Berg, kallad "Kadapikk". Här tillsammans med dottrarna Elsa och Karin (th), som sydde lapptäcket. Foto från ca 1910 ur Erika Rosens samling. Ovan. Brudtäckes 1912. Fotot taget när täcket visades på Roslagsmuseet i Norrtälje i vintras.

P.S. Under sommaren har en utställning "Lapptäcken – en kulturskatt" visats på Liljevalchs Konsthall i Stockholm, som vi tror inspirerat Margit att skicka in detta bidrag till Kustbons redaktion. Det finns troligtvis många lapptäcken i läsnas gömmor med en liten bakgrund. Vi välkomnar fler bidrag med bild och text. Red.

Referat från firandet av 60-årsminnet av den första och enda estlandssvenska sångfestivalen i Hapsal

Estland mötte mig med grönskande skogar, ängar och åkrar i skiftande färger, rapsfält som blommade, gula fält av åkersenap, blåklint och vallmo i råg-åkrarna lysande i blått och rött. Allt påminnande mig om tiden då vi själva skördade våra åkrar och ängar, slog ängsgräset med lie och räfsade ihop det torra höet till hässjor (desjer). På samma sätt arbetar människorna idag, det mesta med handkraft. Den estniske bonden, som tilldelats mark att odla och skörda, vakar över sina grödor dygnet runt. Jag såg människor som nattetid, flitiga som myror, rensade ogräs i potatis- och grönsaksland.

Mina tre veckor i Estland blev händelserika. Jag färdades genom olika landskap och miljöer, besökte många orter, byar och städer och kom till sist till resans huvudmål dvs "Lilla sångfestivalen" och jubileumskonserten i Hapsal. Festivalen som skulle ha firats den 2 juli blev framflyttad till den 10:e.

Lördagen bjöd på strålände solsken från en klarblå himmel. Det var vindstilla och den första varma dagen i juli. Vi kom med buss från Birkas till Hapsal på förmiddagen och i gott sällskap med "Pumps-Pundiga", Nuckös folkdanslag. Vajande flaggor i en svag morgonbris mötte oss på Svensktorget. Estlands, Finlands och Sveriges flaggor i topp mot en klarblå himmel vittnade om att festligheter ägde rum i staden.

Programmet för dagen inleddes med en sånggudstjänst i Domkyrkan. Klockornas klang kallade till gudstjänst, som började klockan 12 med psalmen Vår gud är oss en väldig borg, och predikan på estniska som tolkades till svenska av Ervin-Johan Sedman. Innehållet i predikotexten handlade om de gångna 60 åren och estlandssvenskar-

na i svenskbygderna, utvandringen och sångfestivalen 1933. Minneskonsertens inledning började med körsång av Samfundet för Estlandssvensk Kultur, Taebla kammarkör, som sjöng svenska texter. Efter dessa inledande sånger var det dags för Madis Kari på klarinetten och Katrin Lehismets vid pianot från Hapsal att spela instrumentala stycken. Även Peeter Piia och Paemurru från Tallinn framförde ett par instrumentala stycken på cello och piano. Musikgudstjänsten avslutades med Estlands nationalsång *Mu isamaa mu önn ja rööm* och Modersmålets sång.

Från Domkyrkan vandrade vi bort mot Svensktorget, där många sommarklädda Hapsalbor hade samlats och vid en kopp kaffe väntade på att festligheterna skulle ta sin början. Svensktorgets café med uteservering, serverar även öl och vin.

Maido Limbak, direktören och ordföranden för estlandssvenskarnas museum i Hapsal inledningstalade och berättade om den första sångfestivalen som startades av estlandssvenskar den 2 juli 1933. Då som nu medverkade gäster från Finland och Sverige. Och Maria Murman inte att förglömma, som den gången deltog i sångfestivalens sångkör.

Ain Sarv deltog i årets festligheter både som sångare och konferencier. Finlands ensemble inledde sång- och jubileumshögtiden med tre man som kallade sig för Ra-Ra-Bo och sjöng

Taebla kammarkör, under ledning av Janne Raba, inledde minneskonserten i kyrkan. Vid Svensktorgets café hade många Hapsalbor samlats i väntan på att festligheterna skulle ta sin början. Ovan Maria Murman med Agneta Toomingas cittra.

visor av Evert Taube till eget musikackompanjemang på gitarr och dragspel.

Därefter var det dags för den vitala, redan legendariska, Maria Murman. Med en cittra, som hon lånat av Agneta Toomingas, stod hon beredd till ett framträdande i solgasset. Maria med cittran uppställd på en stol och väska,

till lämplig höjd, tog först några ackord på strängarna och började sedan sjunga sånger hon minns och burit med sig sedan barndomen. Hon utstrålade verklig sångglädje och fick många och långa applåder.

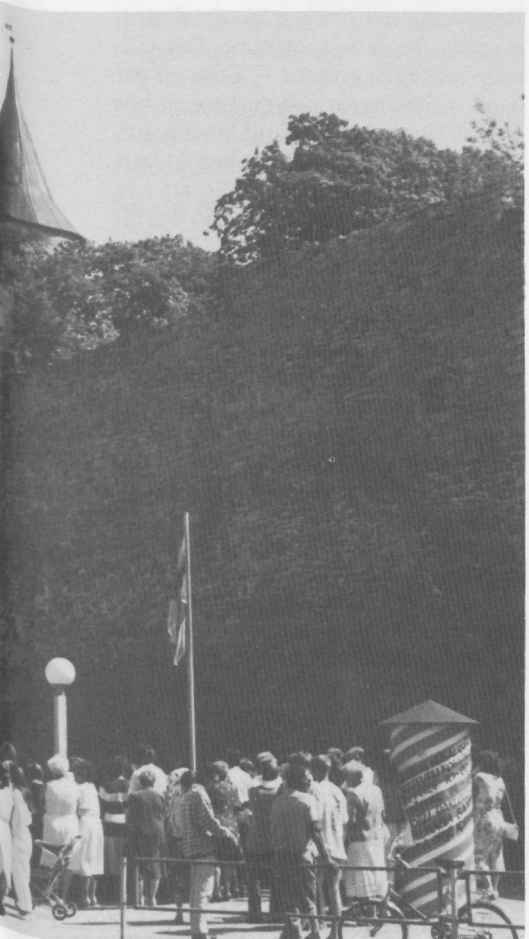
Från Nuckö framträdde folkdansare klädda i folkdräkter med danser från skilda delar av kustremsan. Det var nog både ansträngande och svettigt i solgasset. En hejdundrande danstillställning som blev högt uppskattad av publiken.

Nu var stunden inne för oss Rågö-spelmän att låta höra våra färdigheter på durspel. Ett instrument som kom till Rågöarna i slutet av 1800-talet och blev populärt i början av 1900-talet. Först som enradiga durspel, som senare utvecklats till både två- och treradiga spel, även några fyrradiga lär ha funnits. Endel och Hjalmar Enggrön och undertecknad spelade på treradiga durspel, den musik som förr spelades allmänt till dans och bröllop.

I programmet återkom sången, denna gång med Ain Sarv som sjöng till eget ackompanjemang på luta, sånger och visor med svensk text.

Nu, åter in på scenen den finska trion, som sjöng flera populära svenska visor. Lilla sång- och musikfestivalen avslutades med Modersmålets sång.

Efter avslutningen vandrade vi mot Hapsals gravgård, där Ervin-Johan Sedman nedlade en bukett på Cyrillus

Junne Öman t. v. och Gunnar Österman i spelartagen.

Runöträff på Singö

Till den 15 maj i år hade Runöbornas Förening via "djungeltelegrafan" låtit kalla till en Runö-träff på Singö.

Senast det begav sig var för 12 år sedan, då vi träffades både i kyrkan och i församlingshuset.

Årets träff följde samma mönster. Kyrkoprogrammet hade kallats "Sång- och andaktsstund" och var sammanställt av Thomas Lorentz. De medverkande var Singö-prästen Olle Jonsson, organisten Toomas Tuulse samt systarna Eva och Lena Lorentz med duettsång. Brigitta Magnéli-Lorentz läste några av den kommande söndagens texter och ett par av Sven Danells dagverser. Utöver att Toomas Tuulse spelade orgel till de gamla välkända psalmerna vi älskar att sjunga spelade han också några arrangemang av estlandsvenska koraler.

Efteråt var det "knytkalas" i Singö församlingshus där också Mina Berensson och Sonja Forsman hade ordnat kaffe med dopp och andra förfriskningar. Ett lotteri hade de också hunnit iordningställa.

En gammal intressant runöfilm visades. Filmen är från 1929 då den välkända sångkören Orphei Drängar från Uppsala besökte Runö. De gamla filmerna är en värdefull sevärdhet, som visar livet från en svunnen "svensktid" i österled.

De medverkande i kyrkan. Fr. v. Lena Lorentz, Olle Jonsson, Eva Lorentz och Toomas Tuulse.

Det pratades "jutto" på runska och sjöngs allsång. Vi fick även lyssna till fiolspel av Junne Öman och Gunnar Österman.

Det kunde noteras en mycket bra stämning bland de c:a 70 deltagande runöborna, -ättlingarna och övriga med dessa lierade personer.

Tomas Dreijer

Kreeks grav. Klockan hade nu hunnit bli sex och en gemensam middag på Kulturcentrum väntade.

Här hälsades vi välkomna till de dukade borden med ett glas champagne av Vive Kari. Denna samvaro över en gemensam måltid ledde till spontana framförande av sångfestivalens medverkande artister. Vive Kari delade även ut gåvor till oss som medverkat.

Senare på kvällen skulle det bli dans

som avslutning. Men eftersom vi från Birkas måste passa bussen för hemfärd, var det dags för oss att bryta upp och tacka för oss.

Detta får inte vara eller bli den sista av estlandssvenskarnas sångfestivaler. Den borde bli tradition. Ett stort tack till alla arrangörer. Ni må ha all heder och ära — ingen nämnd och ingen glömd.

Herbert Stahl, medverkande

Heders- medlemmen

Hugo Mickelin 80 år

Den 29 november fyller hedersmedlemmen i Svenska Odlingens Vänner, Hugo Mickelin, 80 år. Det kan man knappast tro när man ser honom, fortfarande mycket vital och aktiv i många olika sammanhang.

Hugos verksamhet både i Estland och i Sverige är vid det här laget väl känd bland estlandssvenskarna. Hugo har ofta förekommit i bl. a. denna tidning. Det krävs därför ingen utförligare presentation av Hugo Mickelin.

I Estland var Hugo Mickelin framförallt känd för sina insatser för det kooperativa och som kommunalsekretärare både på Ormsö och Nuckö. Som tjänsteman vid Rågökommittén gjorde han ovärderliga insatser för de nyligen anlända och rätt vilslna estlandssvenskarna i Sverige.

Sin yrkesverksamma tid i Sverige ägnade Hugo Mickelin åt oljeföretaget Texaco. Under hela 33 år var han knuten till detta företag, den senaste tiden som kreditchef. Nu är han fortfarande verksam och mycket aktiv i Texacos veteranklubb.

Mycket av sin tid, kraft och sitt engagemang här i Sverige har emellertid Hugo Mickelin ägnat åt estlandssvenskarna. Han bidrog aktivt till att kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner återupptog sin verksamhet här i Sverige och han var i många år dess ordförande. Som redaktionssekreterare för Kustbon har han dragit ett tungt lass för att hålla vår tidskrift vid liv och utveckla den. Även efter det att han lämnat detta formella ansvar för Kustbon har han signerat åtskilliga artiklar och notiser i Kustbon.

Jag vill emellertid särskilt framhålla Hugo Mickelins insatser inom tre områden under den tid som jag har varit aktiv inom Svenska Odlingens Vänner. Jag vill för det första nämna Hugos utomordentliga personkännedom. Det är knappast någon överdrift att säga att Hugo personligen kände nästan alla

estlandssvenskar som flyttade över till Sverige och i många fall kan han också placera deras ättlingar och redogöra för giftermål m. m. Hugos mycket goda minne och utomordentliga associationsförmåga, ibland bara utifrån namn och utseende, har varit till mycket stor nytta för mig i mitt arbete som ordförande i SOV.

För det andra har Hugo gjort mycket stora insatser när det gäller att hålla kontakt med estniska organisationer här i Sverige. Hans dagliga läsning av estniska tidningar och tidskrifter har gjort att han också har snappat upp nyheter och viktig information som han sedan kunnat förmedla till oss estlandssvenskar. Jag har ofta fått utnyttja hans eminenta kunskaper i estniska för översättning av dokument eller artiklar till svenska. Hugo har också på ett värdigt sätt representerat estlandssvenskarna i en rad officiella estniska sammanhang. Hugo har också fått hjälpa åtskilliga estlandssvenskar med kontakter med estniska myndigheter, svenska ambassaden i Tallinn eller estniska ambassaden i Stockholm.

Hugo Mickelin har för det tredje varit primus motor i att ordna träffar med sitt byalag (svibyborna). Han har också aktivt medverkat vid bildandet av Ormsö hembygdsförening och är genom sin kännedom om Ormsö och ormsöborna en ovärderlig tillgång när det gäller avvägningen mellan förutvarande och nuvarande ormsöbornas intressen.

Kära Hugo, vi vill därför med dessa rader framföra våra hjärtliga gratulationer till dig på 80 årsdagen! I denna hyllning innefattar vi välgångsönsknin- gar från hela kulturföreningen SOV, många kära vänner och tacksamma estlandssvenskar. Vi hoppas att många år än får ta dina tjänster i anspråk både för föreningen och för Kustbons räkning.

Ett hjärtligt lycka till för kommande år!

Sven Salin

FORTS FR. S 14

det dröjde icke länge förrän vi läto en ordentlig torrskaffning smaka oss väl. Den gången befallde Anders icke dukning med servetter. Inte ens kniv och gaffel förekommo.

Efter sexton timmars segling dök Almagrundets fyrskepp upp i regntjockan. Stormen höll på att lägga sig. Vi hade trots det nästan absoluta mörkret icke kommit mycket ur kursen.

»Om vi skulle göra gubbarna på fyrskeppet litet glädje», sade Zorn. »De ha kanske haft lika rusligt som vi.»

Han befallde fram en gammal flagg- lina, vid vilken han lät surra fast tre flaskor konfonium på några meters av- stånd från varandra. En tyngd bands i ena änden. Jag kommer ej ihåg om det var Gallén eller jag som kastade änden ombord. Det gick emellertid fint, ty Zorn styrde alldeles under skeppets akterhack. Änden höggs av giriga händer och tacksamma viftningar förkunnade snart att den dyrbara gåvan var bärgad.

Men nu voro vi i kända farvatten och svenska kusten välsignade oss med herrskapsväder. Det klarnade. Solen bröt fram. När vi omsider kastade ankar i Sandhamn såg havet ut som om aldrig en kåre skulle ha krusat dess yta.

Efter ett par timmars sömn dukades bordet till fest ombord på vår fina Mejt. Det kom gäster och vin. Anders' värd- skap har blivit vida berömt. Det saknade nämligen gränser — Efter ett par dagar i Sandhamn och en bankett hos Ernest Thiel seglade vi till Stockholm. Gallén sade sig aldrig ha besökt vårt Nationalmuseum. Zorn ville att han åtminstone skulle se det utifrån och lät Mejt kryssa så långt upp emot Norrbro som Norrström tillät. Vi voro som tre sjövilddar pojkar.

*

Mina personliga minnen av Zorn äro så många att jag knappast vet var jag skall välja i massan. De erbjuda en verklig embarras de richesse. Måhända har jag de vackraste från Dalarna. Det allra vackraste är tror jag — vår vinterfärd till Krångdalen.

P.S. Den senaste tiden har man i nyhetsmedia kunnat ta del av uppgifterna om den pågående filminspelningen om Anders Zorns liv (1860-1920). Det är Gunnar Hellström som både är regis- sör och spelar huvudrollen i denna storsatsning om en av Sveriges mest berömda konstnärer. Filmen kommer att spegla 15 år av Zorns liv och blir klar för visning både på bio och i TV 1994.

Redaktionen

Ett tack från Samfundets styrelse

Styrelsen för Samfundet för Estlandssvensk Kultur tackar varmt alla medverkande och alla, som gav sig tid att närvara vid den estlandssvenska sångardagens minneskonsert i Hapsal den 10 juli 1993.

De medverkande var: Taebila Kammerkoor (Estland), Noarootsi Rahvantsurühm tillsammans med ensemblen Pumes-Punt (Estland), ensemblen Ra-Ra-Bo (Finland), Rågöspelmännen (Sverige), Maria Murman (Estland), Piia och Peeter Paemurru (Estland), Ain Sarv (Estland), Katrin Lehismets och Madis Kari (Estland) och Kristel Peikel och Peeter Paenurm (Estland).

SAMFUNDET FÖR
ESTLANDSSVENSK KULTUR

Ervin-Johan Sedman, ordförande

Kort rapport över SONG:s resa till Estland 17-23 juli

Vår gemensamma färd började med att Annika räknade in oss ute i Frihamnen och förde oss ombord på "Estonia". Sedan sov vi oss över Östersjön. De följande nätterna sov vi på hotell i Hapsal, och på dagarna åkte vi runt i buss.

En sällskapsresa har sina fördelar:

1. Man kommer till orter och ställen som man skulle haft svårt att nå på egen hand.
2. För deltagarna är det ett bekvämt sätt att färdas.
3. Man kan få trevligt sällskap.

Låt oss ta det första först! Vi for i båt från Korkis till Lilla Rågö, steg i land på ett bottenfast ryskt vrak och vandrade på ön. Kvarstående kalkstensmurar och igenväxta odlingsställen.

Det långsträckta Rickul, från herrgården ut till Spithamns vackra udde. Nedanför Rosta stugby tog vi salta bad ända upp över fotknölnarna. Sedan Nuckö kyrka och Birkas gamla folkhögskolebyggnad samt ett storkbo i byn.

Alla byar och kyrkan på Ormsö. Träffade Nyberg i Kärrslätt, hörde Maria i Söderby och köpte vildsvinsskinn hos Hullo Pearsa.

Bekvämt alltså att bara sitta och ta emot. De jordiska tingen hade ledarna ordnat och tänkt igenom i förväg — alltifrån visum i Stockholm till toalettpapper på L Rågö — och allt fungerade.

Sällskapet var välartat och snällt, hörde på och lydde Monica utan knot. Lite slätstrukna var vi kanske; men så hade vi Herman från Rågö som en väl-

görande färgklick — en sådan som en gruppresa behöver.

Vädret? "God hövding haver väderlycka", hette det på sin tid i Röde Orm, och det gäller tydligen fortfarande. Så hade vi under båtresan till Rågö hela tiden vackert väder, men på hemväg i bussen fick vi över oss ett av århundradets värsta åskregn. Då vi steg ur bussen i Hapsal, så sken solen igen. Så ska det ju vara på en välordnad resa.

Detta var de yttre fakta. Vi såg också hur landet höll på att kränga sig ut ur tvångssystemet och var på väg att skapa ett nytt liv. Nytt liv skulle det också bli i våra gamla svensksbygder. Vi sa det inte, men nog stannade tankarna ofta i vemod hos oss, vi kvarlevande från ett svunnet samhälle. Vi sa det inte i ord. Men på kvällen satt vi i jaktpaviljongen på Sviby strand — där vi hade undfågats — och det småregnade ute och det var för tidigt att bege sig ned till färjan. . . . Då började vi sjunga så som vi brukade göra för länge sen i vår gamla hembygd. Och så har vi inte sjungit på länge. Det ges stunder, då man plötsligt känner sig lyft ut ur vardagen. Detta var en sådan stund.

*

Vad ska jag säga till de SONG-flickor som skött det hela och som hade tänkt ordna en resa för ungdomar? Ni känner er väl som den som har gått ut för att meta sprittande, färska abborrar men bara får gamla salta sillar på kroken. Men var tröst! För oss gav färden mera än vi hade väntat oss. Stor tack!

V Aman

Estlandssvensk kultur i Utvandrarernas Hus, Växjö

Under sommaren har det pågått en utställning i Utvandrarernas Hus i Växjö som visar hur estlandssvenskarna bodde och levde i Estland fram till 1944. Eftersom jag bor i Vetlanda, endast 8 mil från Växjö, besökte jag givetvis utställningen.

Det första som mötte mig var en historik på 3 sidor, skriven med en vacker sirlig stil. Sedan blev det mera lättsmält med bildtablåer från de olika svensksbygderna. I montrar visades textilier och bruksföremål, bl. a. en mycket intressant brudkrona. Flera kartor dokumenterade var svensksbygderna fanns. På bildskärmar fanns exempel på den verksamhet SOV och SONG bedriver. Där fanns också beställningslistor på den litteratur som skildrar estlandssvenskarnas kultur och historia. Tre gånger om dagen visades också en film, som jag tyvärr inte hann stanna och titta på.

Utställningen arrangerades i samband med en permanent utställning om den stora utvandringen från Sverige till Amerika. Vädret under sommaren har säkert bidragit till att många drog sig inomhus och därför har nog utställningen setts av många människor. Arrangörerna har gjort ett gott arbete men lite mer reklam för Estlandsutställningen i dagspress hade kanske inte skadat.

Här i Småland pågår ett omfattande hjälparbete för Estlands folk. Både kyrkor, företag och privatpersoner lägger ner mycket arbete för att ge folket i vårt grannland nytt hopp och möjligheter till ett bättre liv. Många av dessa fick nog aldrig veta om att den här utställningen fanns. Själv fick jag vetskap om den genom en notis i Kustbon och det är jag glad för.

Helvi Olsson (f. Hallman, Spithamn)

Meddelande till deltagarna i Tisdagsträffen

Efter sommaruppehållet blir det snart dags att plocka fram våra handarbeten och starta våra arbets- och trivselträffar på Vikingagatan 25.

Första träffen blir tisdagen den 5 oktober klockan 13.30.

Välkomna!

Ormsöinformation

hålls söndagen den 17 oktober 1993 kl. 12.00–17.00 i Folkets Hus, Rågsved. Kaffe serveras. Alla välkomna!

ORMSÖ HEMBYGDSFÖRENING

Lars A Lindström

OBS!

Den planerade
midsommarkryssningen 1994
inställs p g a för få
intresseanmälningar.

SOV:s styrelse

BOKANMÄLAN

På stormiga vägar

Nargö har kanske inte alltför ofta skymtat i litteraturen. Den lilla ön med sin till stor del svenskspråkiga befolkning i farleden in till Reval nämns tidigt under medeltiden i en segelbeskrivning, och det är främst havet, det stormiga och det rofyllda, som har givit Nargö dess historia och dess karaktär.

Det är också havet som utgör ramen till och innehållet i Erik Schmidts bok *Tormised teekonnad* (Stormiga färdevägar) om en nargösläkts öden. Det är främst släkten Schmidts leverne som utgör föremålet för berättarens skildring. Men denna skildring visar samtidigt hur intimt förknippade människorna i ett litet samhälle är med varandra, hur deras livsöden länkas ihop, och därigenom blir Erik Schmidts bok en rundmålning av nargöbornas liv och av deras ofta bistra kamp mot havet.

Det är inte en roman som Erik Schmidt har skrivit, inga fantasifulle inslag finns, men sådant behövs inte, för verkligheten erbjuder tillräckligt med spännande och dramatiskt stoff. Och vardagens småhändelser, roliga och föregliga, ger framställningen en speciell krydda.

Livet på Nargö ses genom Erik Schmidts mors ögon. Hon är utomstående, från Narva-Jõesuu, där August Schmidt en gång förde befälet på en båt på Peipus. En ung apoteksanställd flicka, Johanna, blir betagen i den tystlätne sjömannen, hamnar på Nargö, lär sig nargöbornas språk och smälter in i det dagliga livet på ön. Det är genom hennes ögon som vi får följa skeendet. August berättar för henne om sina resor på världshaven, om stormar och skeppsbrott, om hur han en gång övervintrade i Archangelsk och där fullföljde sin utbildning till kapten, om vandringar längs exotiska stränder och om befälhavarens ensamhet ombord.

Dessemellan får vi glimtar hemifrån, från livet på Nargö, den viktiga lotsningen, hur lotsarna, när isen varken bar eller brast, var på väg ut till fartyg som behövde assistans, hur pojkar från gårdar i byarna kantrade och drunknade i stormarna. Men där finns också roliga episoder, bl. a. där Erik själv är med, en liten spjuver som ror omkring i sin jolle som pappa August byggt åt honom. Mamma Johanna fick, naturligt nog, stå för hans uppfostran, och det gjorde hon med fast och kärleksfull hand. Förutom svenska — skolan var svenskspråkig — lärde han sig estniska, tyska, ryska, engelska och

franska och kompletterade småningom med spanska, som förresten skulle bli hans tredje modersmål. Men på grund av olyckliga omständigheter kom han ej att lära sig latin; han hade ingen lärare.

Under andra världskriget uppträdde Augusts fartyg "Merisaar" på Atlanten. Ingen visste vad det blivit av kapten Schmidt. Men så en morgon, när Erik kom in i föräldrarnas sovrum, låg August i sin säng. Det var under den sovjetiska ockupationen. Kriget hade brutit ut. Ryssarna drog sig tillbaka från Estland. Erik, som då var tonåring, befann sig i Revals hamn ombord på en bogserbåt som skulle till Ryssland. Nu hade han hjälp av sina språkkunskaper. Han lyckades övertala politruken att få gå hem och byta kläder — och blev borta i villervallan.

Tyska ockupationen. En höstnatt hade August och Erik byggt båten färdig och installerat den svenska motor som kom med en hjälpsändning. Och så startade färden mot Sverige. Det är en skildring som i sin sakliga enkelhet är gripande. De kom fram till de svenska skären. I Sverige fick de hjälp av mäklare Brodin som hade ordnat frakt åt August Schmidt ombord i "Merisaar". Och ett nytt liv begynte.

Ett särskilt avsnitt ägnas August Schmidts bror Bernhard, den världsberömda optikern som konstruerade Schmidt-teleskopet.

Sin ålders höst tillbringade Johanna och August Schmidt på Mallorca, där Erik med familj hade bosatt sig. Erik trivs på "Holman i Medelhavet". Han är konstnär till yrket och har bl. a. målat estlandssvenskarnas flykt till Sverige.

Erik Schmidt är en förträfflig stilist. Vi minns kanske hans skildringar i *Kustbon*, när han i unga år som telegrafist reste på världshaven ombord i stora fartyg. Vi känner också till hans genealogiska Nargöundersökningar som publicerats i denna tidning. Hans bok om Nargö utmärkes av samma flytande och fångslande stil. Det kan förvåna — den är nämligen inte skriven på svenska utan på estniska. Han rör sig även här med genuint uttrycksätt och ett rikt och varierat ordförråd. Det är synd att inget svenskt förlag — boken är vad jag vet ursprungligen skriven på svenska — har velat publicera den. Nargö är visserligen litet, men det är inte ett områdes storlek som gör det intressant. Ni som kan estniska, läs *Tormised teekonnad*. Det är väl använd tid. Boken innehåller ett stort antal illustrationer.

Edvin Lagman

Erik Schmidt, *Tormised teekonnad*. Jutud ühe põlise Naissaare perekonna elamustest. Kirjastus "Perona" 1993.

Rickul/Nuckö
Hembygdsförening

Den 9 augusti avled Reinhold Schönberg, som var Spithamns första byombud. Hembygdsföreningen tackar Reinholds anhöriga för att de istället för blommor vid begravningen kommit ihåg behövande i Rickul/Nuckö-området.

Föreningen har nu över 500 medlemmar. Medlem nummer 500 blev Ulla-Britt Morath, Kungsängen (Roslep).

Vi gratulerar och ber att få bjuda henne på medlemsavgift och den extra utdebiteringen för 1994!

För att särskilt välkomna yngre medlemmar under det kommande minnesåret, har styrelsen beslutat att den, som fyller högst 25 år 1994 (född 1969 och senare), blir medlem eller stödmedlem för endast 50 kr år 1994.

Intressera dina ungdomar för medlemskap 1994 eller ge dem medlemskap i julklapp! På inbetalningskortet (pg 55 68 81-1) skrivs "Ungdomsmedlem" och födelseår.

Ett nytt medlemsblad kommer att sändas ut i december. Om du vill medverka i detta vänder du dig till Alrik Boman före den 15 oktober.

Vårt nästa medlemsmöte äger rum den 9 oktober i SL-restaurangen, Blåsut (Sofielundsvägen 13, Enskededalen).

Då blir det "Jutt-träff" med information. Även nya medlemmar är välkomna.

Per-Erik Fyhr
Informationskommittén

Serviceöppet på
Vikingagatan 16 oktober!

Arkivgruppen kommer att ha öppet för den som är intresserad av fotografiutställningen, textilierna och bruksföremålen m. m. från vår gamla hembygd samt släktforskning, lördagen den 16 oktober 1993 kl. 10.00–15.00 på Vikingagatan 25.

Vi kommer även att ha öppet första onsdagen i varje månad, med början den 6 oktober från kl. 12.00–20.00.

Välkomna! Arkivgruppen

Min älskade Make
min kära Pappa
vår kära Morfar
Bror och Svärfar

Anders Ahlberg

* 2 augusti 1910
† 3 maj 1993

har stilla insomnat

KATARINA
Ingrid och Östen
Håkan och Gunilla
Maria

*Emot en stilla ström
jag styr
från fjärdens spegel
går för bidevind
och skotar hem mitt
segel*

Min käre Make
Vår älskade bror och farbror

Adolf Seffers

* 19 oktober 1912

har lämnat oss i djupaste
sorg och saknad.

Stockholm 13 augusti 1993

MARE

Albert med familj
Övriga bröders barn
med familjer
Släkt och vänner

*I sommarens fågling
Du somnade stilla
Nu sjukdom och oro
ej mer gör Dig illa
I minnet Du lever
Du finns alltid kvar
I minnet vi ser Dig
just så som Du var.*

Vår käre

Reinhold Schönberg

* 14 juli 1929 i Rickul
† 9 augusti 1993 i Sollentuna

Leena
Anne
Lennart och Solbritt
Släkt och vänner

Min älskade Make
Vår käre

Johannes Nyholm

* 18 februari 1928
har i dag lämnat oss i stor
sorg och saknad.

Karlshamn den 22 juni 1993

GEA

Kerstin och Mats
Maria
Katarina och Lars
Elin och Lars
Benny och Pia
Morgan och Gunilla
Dan och Eva
Ann och Patrik
Barnbarnen
Övrig släkt och vänner

*Hur tappert Du kämpat
för att ej brytas ner
när sjukdomen krafterna
tärde.*

*Sakta mot Dig befriaren
skred
och avklippte hoppet vi
närde
Nu slumrar Du stilla vår
käre,
borta från sjukdom, oro
och strid.*

Min Make
min Far, Svärfar
vår Farfar

Emil Brunberg

* 9 januari 1916 i Rickul
† 29 maj 1993 i Toronto

har stilla insomnat
och lämnat oss i stor sorg
och saknad

STINA

JIM och NOREEN
Barnbarn
Övrig släkt och
många vänner

*Det kom en dag en
stilla vind
Och smekte ömt Din
trötta kind.
Liksom ett ljus som
blästes ut
Din levnadsdag har
nått sitt slut.*

Vår käre

Lars Appelblom

* 3 september 1903
har i dag lämnat oss,
i djup sorg och saknad
men i ljust och tacksamt
minne bevarad.

Torslanda 25 juli 1993

LARS-ERIK och BRITT
BRITTA
Reine, Thomas, Ulrika
ROLAND
Övrig släkt
och många vänner.

*Man borde inte gråta
men sorgen är så svår
Man borde vara tacksam
för alla dessa år
Tack för allt Du givit
Av Din varma rika själ
Tack för att Du hela livet
Alltid ömmat för vårt väl.*

Min älskade Make
vår Far, Morfar och
Farfar

Robert Barud

* 7 mars 1908

har stilla insomnat
8 juni på K.S

Alide
Sigvard och Britta
Henrik och Kicki
Alexander
Katarina
Ingrid och Rune
Mikael
Patrik
Övrig släkt och vänner
Älskad, sörjd och saknad

*Så stilla, så sakta
Du tynade bort
Vi stod vid Din sida
så hjälplösa blott.
Stilla kom döden,
den kom som en vän
tog Dig vid handen
och förde Dig hem.*

Vår kära Mamma
Mormor och
Gammelmormor

Katarina Kornblom

* 21 mars 1905 på Ormsö

har i dag lämnat oss
i sorg och saknad.

Enskede 12 juli 1993

ELVINE och GUSTAV
ALIDA och GÖTE
Barnbarn
Barnbarnsbarn
Broder
Släkt och vänner

*Så stilla, så sakta
Du tynade bort
Vi stod vid Din sida så
hjälpösa blott
Oändlig saknad är
allt som finns kvar
Tack kära Mamma för
allt som Du gav.*

Vår innerligt älskade

Karl Boman

* 28 februari 1904 i Tallinn
har för alltid lämnat oss
i djupaste sorg och saknad.
Stockholm 14 augusti 1993

IVAR och THEA
ALLAN och DELVENE
INGA och LEIF
RENÉ och BIRGITTA
Barnbarn
Barnbarnsbarn
Övrig släkt och vänner

*Tack för alla glada minnen
med många goda skratt,
tack för Din värme,
som var en sällsam skatt.*

*Nu Du funnit evig vila,
ack så skönt Du sova får.*

LITET BIDRAG ÄR OCKSÅ VÄLKOMMET!

Ett fint alternativ till blommor är en penninggåva till vår kulturförening. Ansvar för att rädda och bevara estlandssvenskarnas arv åt nya släktled, undan glömskan, är ett arbete som inte får avstanna. Angående donationer eller testamenten kontakta Sven Salin, Bertil Westerman eller Elmar Nyman.

SOV:s postgiro 35 13 11-6

Till minnet av Karl Boman

Efter en lång period av ohälsa avled Karl Boman den 14 augusti i Stockholm. Han var född den 28 februari 1904 och blev alltså 89 år.

Karl Boman hörde till den exklusiva krets estlandssvenskar som avlagt akademisk examen (jur.kand.) vid Tartu-universitetet. Hans gedigna kunskaper och personlighet öppnade vägen till en karriär inom den estniska centralförvaltningen. Han var i slutet av 1930-talet avdelningschef i det estniska inrikesministeriet.

Jämsides med sitt yrkesarbete kom Karl Boman att göra stora insatser i det estlandssvenska förenings- och församlingslivet. I likhet med sina föräldrar var han tidigt aktiv inom Svenska S:t Mikaelss församlingen. Han var i många år ledamot av församlingens kyrkoråd och hade den otacksamma uppgiften att vara dess ordförande under de svåra ockupationsåren och fick sålunda uppleva hur allt det arbete han och andra hängivna församlingsmedlemmar lagt ner på verksamheten raserades.

Redan vid mycket unga år blev Karl Boman ledamot av Svenska Odlingens Vänners styrelse och likaså en uppskattad ledamot i estlandssvenskarnas enda politiska organisation, Svenska Folkförbundet i Estland.

Det kan också nämnas att Karl Boman under en kortare period var kommunalsekreterare i den helsvenska kommunen Rickul, föräldrarnas hembygd.

Efter överflyttningen till Sverige blev Karl Bomans administrativa kunskaper, hans insikter i frågor som rörde estlandssvenskarna och hans personliga integritet en stor tillgång för Kommittén för estlandssvenskarna. I närmare två år fungerade han som en viktig förbindelselänk mellan Kommittén och de över hela Sverige spridda estlandssvenskarna. Hans sakliga rapporter över sina iakttagelser under många tjänsteresor blev av stor betydelse för beslutsfattarna i såväl Kommittén för estlandssvenskarna som i kolonisa-

tionsorganet Rågöstiftelsen. Inte så sällan fick Karl Boman den delikata uppgiften att agera skiljedomare mellan den rikssvenske arbetsgivaren och den estlandssvenske arbetstagaren. Av rapporterna att döma (som f.ö. utgör ett värdefullt källmaterial till estlandssvenskarnas historia i det nya landet) hade Karl Boman stora framgångar även i denna sin verksamhet.

När det 1945 blev aktuellt att återuppliva estlandssvenskarnas traditionsrika kulturförening Svenska Odlingens Vänner var Karl Boman med för att bistå med råd och rön när det gällde att finna rätt struktur och adekvat målsättning för den nygamla föreningen, som nu måste verka under helt förändrade förhållanden.

Efter engagemanget hos Kommittén för estlandssvenskarna tjänstgjorde Karl Boman i Trelleborg, varifrån han återvände till Stockholm. I närmare två decennier, fram till sin pensionering, kom han sedan att tjänstgöra i Svenska Handelsbankens utlandsavdelning, där hans gedigna språkkunskaper kom väl till pass.

Det bör också understrykas att Karl Boman under alla åren i Sverige varit en stor tillgång för sina estniska landsmän. För sin gamla studentorganisation, Korporation Revelia, var han en stöttepelare och skötte bl. a. i många år ordförandeposten.

Landsmän av skilda nationaliteter minns med stor tacksamhet Karl Bomans insatser på skilda samhällsråden – här och i Estland.

Elmar Nyman

VIGDA

Lauri Lindgren från Sverige och Svea Kuinberg från Estland vigdes lördagen den 10 juli. Vigseln ägde rum i Sutleps kapell, det gamla träkapellet från 1600-talet, på Rocca al Mare friluftsmuseum utanför Tallinn. Detta var den första vigseln i återupprättade svenska S:t Mikaelss församling i Tallinn.

Lauri Lindgren är rågöttlänning och Svea Kuinberg har rötter i Rickul och Vippal.

Johannes Nyholm död

Faktor Johannes Nyholm, Karlshamn, har avlidit i en ålder av 65 år. Han var född i Ormsö, Estland, och kom 1944 som flykting till Sverige. Han hade påbörjat sin utbildning i Hapsal i Estland och fortsatte sin grafiska utbildning i Stockholm vid Berghs Reklamskola. 1969 flyttade han till Karlshamn där han anställdes som faktor vid Gumaelius Annonbyrå, som senare ombildades till Norrsell-Reklam AB. Han gifte sig 1983 med sin hustru Gea. På fritiden var han engagerad i Lions Club i Karlshamn. Närmast sörjande är makan Gea, dottern Kerstin med familj, systrar med familjer, boende i Stockholm, samt styvbarn med familjer.

FAMILJENYTT

DÖDA

Lia Grop, född Vilberg den 12 augusti 1934 på Nargö avled i april 1993

Anders Ahlberg, född den 2 augusti

1910 på Ormsö avled den 3 maj 1993 i Stockholm

Arvid Leopold Luther, född den 14 april 1921 på Nargö avled den 7 maj 1993

Gottfrid Grönström, född den 29 april 1900 på Nuckö avled den 16 maj 1993 i Stockholm

Gunhild Fransilia Michelin, född Karlsson den 22 maj 1914 på Åland avled den 24 maj 1993 i Stockholm

Hilda Rosette Luther, född Lillaoks den 6 maj 1913 på Nargö avled i juni 1993

Endel Joons Joanam, född den 24 augusti 1950 i Kolga avled den 10 juni 1993 i Göteborg

Signe Alexandra Wennberg, född Väyrunen den 6 februari 1907 avled den 27 juni 1993

Salme Lepp, född Väravas den 17 maj 1916 i Tallinn avled den 12 juli 1993 i Saltsjöbaden

Martha Grönberg, född Boman den 27 juli 1901 i Rickul/Nuckö avled den 29 juli 1993 i Solna

Reinhold Schönberg, född den 14 juli 1929 i Rickul avled den 9 augusti 1993 i Sollentuna

Helene Tanseri, född Kaav den 24 december 1913, Oru
Mare Raukas, född Leet den 30 december 1913, Reval

75 ÅR

Johan Bergström, född den 4 oktober 1918, Ormsö

Herman Stahl, född den 5 oktober 1918, Rickul

Hans Murman, född den 10 oktober 1918, Ormsö

Sigrid Heyman, född Ekman den 25 oktober 1918, Rickul

Irina Matson, född Naerimäe den 25 oktober 1918, Hapsal

Richard Laning, född den 26 oktober 1918, Nuckö

Gertrud Adamsson, född Hasse den 28 oktober 1918, Reval

Oskar Alfred Pella, född den 29 oktober 1918, Korkis

Nelly Schönberg, född Liiving den 30 oktober 1918, Reval

Ralf Klaman, född den 7 november 1918, Korkis

Herman Valdemar Lindström, född den 12 november 1918, Ormsö/Nuckö

Renate Maria Vellesoo, född den 14 november 1918, Reval

Hjalmar Edvin Liljebäck, född den 24 november 1918, Ormsö

Johan Fält, född den 1 december 1918, Ormsö

Erika Elisabeth Mihkelsson, född Marr den 22 december 1918, Nuckö

Alexander Rudolf Sedman, född den 23 december 1918, Nuckö

Sigrid Seman, född Vestersten den 25 december 1918, Nuckö

70 ÅR

Armilde Johansson, född Vesterblom den 3 oktober 1923, Nuckö

Elsa Karin Gustafsson, född Appelblom den 4 oktober 1923, Ormsö

Algot Eugen Brun, född den 4 oktober 1923, Nuckö

Gunhild Vivian Gustavsson, född Gottkamp den 6 oktober 1923, Hapsal/Vippal

Osvald Valter Pählberg, född den 6 oktober 1923, Rickul

Elin Maria Murman, född Järnström den 7 oktober 1923, Ormsö

Ellen Maria Massalin, född Friberg den 8 oktober 1923, Ormsö

Anna Hermine Puuström, född Rosen den 9 oktober 1923, Nargö

Elmar Borrman, född den 24 oktober 1923, Rickul

Laine Bluum, född Tammerman den 25 oktober 1923, Korkis

Lembit Soots, född den 27 oktober 1923, Reval

Helga Rosalie Vesterberg, född Strömkvist den 30 oktober 1923, Rickul

Hilda Rosalia Pettersson, född Söderkvist den 31 oktober 1923, Ormsö

➤ BEMÄRKESEDAGAR ◀

4:e KVARTALET 1993

103 ÅR

Julie Marie Palmkron, född Hamm den 12 oktober 1890, Korkis/Vippal

94 ÅR

Katarina Ahlström, född den 7 november 1899, Ormsö

Olga Greis, född den 9 december 1899, Odensholm

Johannes Ahlberg, född den 23 december 1899, Rickul

92 ÅR

Olga Söderlund, född Rebane den 10 november 1901, Rickul

90 ÅR

Mina Ruderström, född Toom den 9 november 1903, Vippal

Amanda Engman, född Teichman den 12 november 1903, Nuckö

Eduard Rudolf Mathiesen, född den 18 november 1903, Nuckö

Katarina Friberg, född Alkvist den 23 november 1903, Ormsö

Olga Sjölund, född den 25 november 1903, Rågöarna

Melita Hermine Pajumaa, född Grönberg den 23 december 1903, Nuckö

Alida Sedman, född Bedman den 27 december 1903, Nuckö

85 ÅR

Katarina Larsson, född Törnblom den 10 oktober 1908, Ormsö

Katarina Fält, född den 28 oktober 1908, Ormsö

Lydia Pauline Westerman, född Koinberg den 7 november 1908, Rickul

Salme Elfride Luther, född Grönström den 1 december 1908, Nargö

Oskar Brun, född den 24 november 1908, Reval

Linda Voogand, född Olander den 1 december 1908, Reval

Maria Stenberg, född Sandsten den 6 december 1908, Rickul

Alide Vast, född Kliss den 13 december 1908, Hapsal

Katarina Selin, född Enkvist den 19 december 1908, Ormsö

Alide Söderlund, född Tennisberg den 21 december 1908, Rickul

80 ÅR

Ida Söderlund, född Luks den 1 oktober 1913, Rickul

Agneta Nee, född Blomman den 21 oktober 1913, Ormsö

Helene Talberg, född den 29 oktober 1913, Rickul

Henriette Mercedes Hamm, född den 6 november 1913, Baltischport

Lars Grundsten, född den 8 november 1913, Ormsö

Anders Alros, född den 10 november 1913, Ormsö

Helmi Åhman, född Polakene den 14 november 1913, Reval

Hjalmar Johannes Nyblom, född den 19 november 1913, Ormsö

Jüri Adila, född den 22 november 1913, Reval

Alide Seffers, född den 24 november 1913, Nuckö

Maria Hamberg, född Bäckman den 29 november 1913, Ormsö

Nikolai Ferdinand Hamberg, född den 29 november 1913, Rickul

Hugo Mickelin, född den 29 november 1913, Ormsö

Maria Nyblom, född Hammerman den 1 december 1913, Ormsö

Maria Vahlberg, född Berggren den 1 december 1913, Ormsö

Elsa Greisman, född Nappa den 2 december 1913, Nuckö

Meta Benström, född Blum den 3 december 1913, Vippal

Elin Editha Koinberg, född Stromback den 5 december 1913, Nuckö

Selma Erika Noormägi, född Linsbach den 13 december 1913, Korkis

Melita Nilsson, född Westerberg den 19 december 1913, Rickul

POSTTIDNING

Svenska Odlingens Vänner

Vikingagatan 25 1/2 tr ned

113 42 Stockholm

ISSN 0345-6706

Osvald Blomberg, född den 2 november 1923, Rickul

Nelly Aurelia Viskman, född den 3 november 1923, Nuckö

Gertrud Hallstenson, född Lilja den 5 november 1923, Ormsö

Linda Alice Stromback, född Lemberg den 6 november 1923, Nuckö

Helmi Söderholm, född den 9 november 1923, Nuckö

Emil Lars Förberg, född den 19 november 1923, Ormsö

Erna Agneta Nordvall, född Friberg den 19 november 1923, Ormsö

Einar Vesterby, född den 21 november 1923, Rickul

Lembit Vahtman, född den 25 november 1923, Reval

Hilda Katarina Hörnsten, född Hammerman den 28 november 1923, Ormsö

Harry Johan Parsman, född den 29 november 1923, Reval

Hildegard Hamberg, född Söderlund den 1 december 1923, Rickul

Elfride Marie Tammerman, född Adelman den 16 december 1923, Rickul

Aale Kingo, född Öngo den 17 december 1923, Oru

Linda Olsson, född Grönlund den 21 december 1923, Rågöarna

Inga Konstance Stahl, född den 21 december 1923, Rickul

Lars Åkerman, född den 23 december 1923, Ormsö

Einar Hallman, född den 30 december 1923, Nuckö

65 ÅR

Axel Vesterbom, född den 4 oktober 1928, Rickul

Isak Ekström, född den 5 oktober 1928, Runö

Voldemar Nordström, född den 5 oktober 1928, Rågöarna

Hjalmar Vikman, född den 10 oktober 1928, Nuckö

Henrik Gottfrid Vennberg, född den 13 oktober 1928, Ormsö

Bernhard Harry Thomsson, född den 24 oktober 1928, Ormsö

Manfred Meinhard Viskman, född den 3 november 1928, Nuckö

Agneta Elvine Sellkvist, född Alros den 4 november 1928, Ormsö

Robert Öman, född den 5 november 1928, Runö

Axel Gottfrid Bäckman, född den 6 november 1928, Ormsö

Ingrid Frideborg Samson, född Berggren den 10 november 1928, Ormsö

Elna Dahlberg, född Hallman den 18 november 1928, Rickul

Alida Sigrid Blomman, född den 22 november 1928, Ormsö

Arvid Felix Freiman, född den 27 november 1928, Nuckö

Silvia Greta Albert, född den 28 november 1928, Nuckö

Ragnar Fritiof Stahl, född den 2 december 1928, Rickul

Maria Elvine Lundvall, född Kornblom den 7 december 1928, Ormsö

Maria Grönman, född den 12 december 1928, Ormsö

Hilda Agneta Lindkvist, född Lindblom den 12 december 1928, Ormsö

Lille Rosen, född den 15 december 1928, Reval

Axel Svärd, född den 17 december 1928, Ormsö

Axel Henrik Mark, född den 30 december 1928, Ormsö

60 ÅR

Elna Claesson, född den 29 augusti 1933, Rickul

Marianne Koppelman, född den 1 oktober 1933, Nuckö

Silvia Elida Åkerblad, född den 8 oktober 1933, Rickul

Hans Nyman, född den 9 oktober 1933, Kirivajõe

Fred Borrman, född den 14 oktober 1933, Rickul

Hugo Rosen, född den 19 oktober 1933, Reval

Helga Viljamaa, född den 20 oktober 1933, Reval

Axel Algot Lindblom, född den 30 oktober 1933, Ormsö

Sven Olof Salin, född den 30 oktober 1933, Ormsö

Agnes Linnéa Magnusson, född den 4 november 1933, Rickul

Ingrid Karlsson, född Nyman den 6 november 1933, Nuckö

Milvi Rosen, född den 10 november 1933, Nargö

Edit Maria Edström, född Björk den 13 november 1933, Runö

Egil Algot Strandberg, född den 13 november 1933, Ormsö

Hilding Rudolf Luther, född den 14 november 1933, Nargö

Önne Engbusk, född den 17 november 1933, Nuckö

Anders Ingvar Vahlberg, född den 17 november 1933, Ormsö

Erna Stenberg, född den 19 november 1933, Rickul

Arne Sigfrid Stahl, född den 25 november 1933, Rickul

Disa Marianne Vesterholm, född den 26 november 1933, Rickul

Ernst Valentin Åkerblad, född den 27 november 1933, Rickul

Lembit Alexander Kärman, född den 28 november 1933, Nuckö

Johan Leander Ahlström, född den 3 december 1933, Ormsö

Bernhard August Granback, född den 10 december 1933, Rickul

Allan Sigfrid Thomson, född den 13 december 1933, Rickul

Etil Ahlberg, född den 15 december 1933, Rickul

Fridolf Freiman, född den 17 december 1933, Nuckö

Armand Nyman, född den 18 december 1933, Nuckö

Amanda Ingeborg Andersson, född Häggblom den 24 december 1933, Ormsö

Sofia Rosalia Synnergren, född Gran den 29 december 1933, Runö

50 ÅR

Hillar Laidna, född den 1 oktober 1943, Reval

Ingvar Johannes Valberg, född den 1 oktober 1943, Värmdö

Elle Ambros, född den 3 oktober 1943, Reval

Clas Harald Ahlberg, född den 9 oktober 1943, Dalarö

Valfrid Nyman, född den 23 oktober 1943, Nuckö

Stig Allan Hamberg, född den 28 oktober 1943, Rickul

Luule Puman, född den 29 oktober 1943, Nuckö

Karl Axel Adelman, född den 30 oktober 1943, ? uppgift saknas

Sten Björne Hamberg, född den 1 november 1943, Uppsala län

Inga Anita Wennberg, född den 15 november 1943, Helsingfors

Katrin Haas, född den 20 november 1943, Paide

Lennart Allan Engman, född den 23 november 1943, Rickul

Helge Magnusson, född den 26 november 1943, Rickul

Jüri Ambros, född den 1 december 1943, Nuckö

Göte Ingvar Söderholm, född den 2 december 1943, Nuckö

Sven Olof Seffers, född den 4 december 1943, Martna/Nuckö

Catrin Brun, född den 8 december 1943, Stockholm

Sven-Olof Borrman, född den 23 december 1943, Huddinge

Astrid Ellen Laidna, född den 27 december 1943, Reval

Ingrid Margareta Seffers, född den 27 december 1943, Stockholm

Ragnar Söderlund, född den 27 december 1943, Rickul

Elvira Sigrid Ahlblom, född den 28 december 1943, Ormsö